

GENDER ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI VÝZKUM

www.genderonline.cz

1/2002

Boj s násilím na ženách vyžaduje vynaložení koordinovaného úsilí na všech úrovních společnosti. Jde o jeden z nejdůležitějších společenských problémů, jehož důsledky jsou dalekosáhlé – nejen pro život a psychické i fyzické zdraví žen a jejich dětí, ale i pro fungování společnosti celkově. Zároveň je nutné si uvědomit, že násilí páchané na ženách je strukturální součástí naší genderově uspořádané společnosti, která ženám přiřazuje druhořadou hodnotu a jejich status definuje statusem muže.

V tomto čísle jsme se snažili prezentovat problematiku domácího násilí z různých úhlů pohledu. Jako násilné zde prezentujeme nejen fyzické a psychické týrání, ale věnujeme se i dopadům kulturního kontextu a stávajících modelů krásy na fyzické a psychické zdraví žen. Převládající obraz krásy prezentovaný reklamním průmyslem a ženskými a pánskými časopisy spolu s technologickými možnostmi vystavují ženy obzvláště silnému tlaku přizpůsobovat se k těmto obrazům. Módní průmysl a převládající obraz krásy tak fungují jako **disciplinační systém**, jež ženy orientuje na jejich vzhled a nezřídka vede k poruchám příjmu potravy. Na vztah mezi fyzickým násilím a násilím páchaným módním a kosmetickým průmyslem se snažila upozornit i reklamní kampaň Bílého kruhu bezpečí, která proběhla v minulém roce.

Přesto, že činnost ženských neziskových organizací aktivních v oblasti domácího násilí slaví poměrně značné úspěchy vzhledem k jiným oblastem zájmu ženských organizací, dochází stále k bagatelizaci domácího násilí a jeho dopadů na psychiku obětí násilí. Přestože existují zákonné prostředky pro postih domácího násilí, nejsou dostatečně vynucovány. To může vést k tomu, že se v ženách utvrzuje jejich pocit obětí násilí. Tento problém zviditelňuje i jazyk, neboť zde často stále hovoříme o obětech spíše než „survivors“. V tomto směru je nutné uvítat urychlené přijetí novely zákona o znásilnění z roku 2000 (jenž ovšem bylo opět opředené mýty psychopatického znásilnění bez reflexe toho, že k páchaní velké většiny těchto trestných činů dochází ze strany osob známých znásilněné ženě) i stávající projednávání zákona, by pokrylo právě domácí násilí připojením výrazu „osoby blízké“ do trestního zákona.

Doufáme, že toto monotematické číslo přispěje k dalšímu zviditelnění problému násilí páchaného na ženách, a zejména genderové strukturaci násilí na ženách.

Marcela Linková

DOMÁCÍ NÁSILÍ VE FAKTECH A TEORIÍCH

VYMEZENÍ PROBLÉMU

Domácí násilí je pokládáno za poměrně zvláštní, samostatný fenomén. Mimořádnost přitom neplyne ani tak ze samotného násilí, ale spíše z toho, vůči komu a za jakých psychologických okolností je uplatňováno. Právě

tyto příznačné okolnosti jsou zvýrazňovány v pojmech *zneužívání partnera* (partner abuse) nebo *intimní násilí* (intimate violence). Zatímco tyto dva pojmy zůstaly omezeny na stránky odborné literatury, výraz *domácí násilí* (domestic violence) byl rychle zmedializován a stal se tak oficiální klíčovou formulkou používanou při prezentaci a odtajnění problému před širokou veřejností.

Domácí násilí se odehrává mezi partnery, kteří jsou anebo byli spojeni společným soukromím. Obvykle sdílí řadu společných položek (bydliště, finance, děti, okruh známých atd.). K určujícím, typickým znakům domácího násilí patří především:

I soukromí jako místo, kde dochází k partnerskému násilí

K domácímu násilí dochází uvnitř reálného osobního vztahu mezi mužem a ženou, který může mít podobu manželství anebo podobné déle trvající relace (druh-družka). Agresor na svoji oběť útočí na soukromé půdě (nejčastějším místem činu je společný byt), eventuálně jinde v ústraní, kam nedosahuje veřejná kontrola. Oběť je v průběhu fyzického, psychického či sexuálního napadání vždy izolována od možnosti jakékoli pomoci zvenčí.

I opakování a postupný nárůst intenzity násilných incidentů

Domácí násilí má svou příznačnou dynamiku. Předchází mu často snaha izolovat partnera od ostatního sociálního okolí a omezování či přímo zakazování běžných kontaktů s přáteli a známými. Vlastní domácí násilí začíná drobnějšími výpady a útoky na partnera. Zatímco zasažená oběť je zaskočená a má tendenci je omlouvat jako ojedinělé excesy, agresor stupňuje intenzitu svých útoků, a také zkracuje intervaly

klidu (mizí fáze kání a slibů rodinné pohody).

I specifická příčina a kořenů domácího násilí

Domácí násilí je unikátní i po stránce motivace. Téměř všechny teorie zdůrazňují, že fyzické, psychické i sexuální násilí mezi mužem a ženou uvnitř partnerského vztahu má zásadně jiné pohnutky a posilovače než běžné kriminální násilí. Jednoduše řečeno domácí agresor není kriminálník. Sám se za takového nepokládá, nemá totiž pocit, že by páchal velké nepravosti. Domácí násilí není instrumentální ani typicky afektivní (to jest páchané ve stavu silného emocionálního rozrušení), jeho psychologickou kvalitou nejlépe označuje výraz týrání partnera.

Problematické chování domácích útočníků nelze uspokojivě vysvětlit ani působením situačních faktorů. Vnější stresy jako například nedostatek financí nemusí hrát žádnou roli, s domácím násilím se setkáváme i u materiálně velmi dobře zajištěných rodin. Také provokace ze strany oběti nepřicházejí příliš v úvahu, jsou dokonce vyloučeny z podstaty věci samé, neboť oběť domácího násilí se vyznačuje tzv. extrémní laskavostí, tj. z násilnického partnera má strach a dělá vše pro to, aby mu vyhověla a udržela co nejdéle klid. Zvláštní pozornost je věnována roli alkoholu v domácím násilí. V současných koncepcích je mu připisována role katalyzátoru nikoli příčiny násilného dění. Podle některých autorů osoby, které potřebují a chtějí ventilovat své agresivní sklony, se záměrně

alkoholizují, neboť opilost může později posloužit ke změkčení jejich odpovědnosti za spáchané násilí.

DOMÁCÍ NÁSILÍ, PACHATELÉ A OBĚTI

Veškeré výzkumy do 90. let minulého století shodně potvrzují, že většinovými oběťmi domácího násilí jsou ženy (92 až 98 % z celkového počtu obětí). Podle výzkumných údajů i podle statistik poradenských center se počet mužských obětí domácího násilí pohybuje v intervalu 2 až 5%. Koncem 90. let se však tento obraz začíná měnit. Objevují se sofistikovanější studie, které začínají zpochybňovat jednosměrnost domácího násilí.

Příkladem lze uvést holandskou výzkumnou studii Van Dijka a jeho týmu z roku 1998 (samotný výzkum proběhl o rok dříve). Do výzkumu bylo zahrnuto přibližně 1000 náhodně vybraných obyvatel Nizozemska, z nichž bylo 516 mužů a 489 žen. Výzkum zjišťoval údaje o výskytu, povaze a důsledcích domácího násilí v Nizozemsku. Vedle klasické diferenciaci domácího násilí na fyzické, psychické (emocionální), sexuální a jejich kombinace výzkumníci pracovali také s kritériem závažnosti způsobené újmy a s kritériem opakování. Jako nejrozšířenější formu domácího násilí identifikovali jeho fyzickou variantu. Podle výsledku šetření se jako oběť skutečného fyzického násilí cítilo 35% mužů a 34% žen. Zatímco u fyzického násilí je poměr obou pohlaví velmi těsný, k viktimizaci způsobené psychologickým týráním se přiznalo více žen (!) než mužů. 30% žen uvedlo, že zažily emocionální podobu domácího násilí, z mužů trpělo psychologickým týráním 26%. Tyto nálezy odporují častému klíší, totiž že fyzické násilí je doménou mužů (stereotyp o přímé povaze agrese u mužů), zatímco psychologické týrání koresponduje spíše s přirozeným habitem ženy (stereotyp o verbální agresivitě ženy). S tradičními představami o mužské a ženské roli souhlasí pouze údaje o obětech sexuálních podob domácího násilí. Sexuální zneužívání partnerem přiznalo 30% holandských žen, ale „jen“ 13% holandských mužů.

Zohledníme-li ovšem intenzitu násilí podle závažnosti újmy, kterou pachatel přivodí své oběti, je procentuální zastoupení žen vyšší (60%). V tomto smyslu výzkum nezpochybnil základní tezi o tom, že domácí násilím jsou nejvíce ohroženy ženy.

Pokud jde o pohlaví pachatelů, drtivou většinu pachatelů tvoří muži. Na tomto místě je třeba dodat, že výzkumníci pracovali se širším pojetím domácího násilí, které vedle partnerského týrání v poměru muž – žena zahrnuje i násilí mezi ostatními příslušníky rodiny.

Holandskému výzkumnému týmu se touto studií podařilo poněkud otřást představou, že domácí násilí je výlučně jednosměrnou záležitostí, kde role pachatele a oběti jsou předem jasně rozděleny, a to podle pohlaví zúčastněných stran. Nicméně, statistické evidence z center pro oběti domácího násilí mluví zatím odlišnou řečí. V místech zaměřených na poskytování pomoci obětem domácího násilí jasně převažují ženy.

DOMÁCÍ NÁSILÍ V TEORII

První pokusy o vysvětlení příčin domácího násilí byly původně založeny na jednofaktorových teoriích. Teoretické koncepce tohoto typu se většinou opíraly o analýzu výjimečných a ojedinělých případů. Z dnešního pohledu se jeví jako překonané, protože nejsou s to vysvětlit celé spektrum jevové pestrosti domácího násilí. Jejich hodnota spočívá spíše v tom, že mohou posloužit jako inspirace pro řešení skutečně extrémních, vyhraněných podob partnerského násilí. Jednofaktorové teorie lze dělit do tří skupiny:

- ┆ psychologické teorie domácího násilí
- ┆ sociologické teorie domácího násilí
- ┆ biologicko-genetické teorie domácího násilí

Psychologické teorie se koncentrují na psychiku agresora. Ústí do skicování psychologických profilů typických domácích agresorů. Psychologické teorie předpokládají, že příčiny týrání partnera jsou psychologického rázu, tj. tkví v povahových zvláštěnostech pachatele. Rozpačitost takových studií je však notoricky známá. Svádět příčiny domácího násilí na opakující se deprese, alkoholické excesy nebo akcentovanou osobnost agresora se teoreticky přežilo.

Biologicko-genetické teorie záhy zanikly, byly totiž schopny vysvětlit pouze obecné predispozice k agresivnímu chování, nikoli však specifické situace domácího násilí.

Sociologické teorie skončily s psychiatrizací problematiky domácího násilí a na pachatele a oběti domácího násilí přestaly nahlížet jako na psychicky narušené osoby. Sociologické teorie se v podstatě kryjí s modely z dílny feministických přístupů nebo jsou jimi alespoň inspirovány. Oběma koncepcím je společné, že vnímají domácí násilí jako produkt „typicky mužské společnosti“, zdroje násilí spatřují v sociostrukturálních jevech souvisejících se vznikem a uplatňováním moci ve společnosti i mezi jejími jednotlivými členy.

V současné době dominují multifaktorové přístupy, které vyjadřují dnešní oficiální názor, že domácí násilí je složité a komplexně podmíněným jevem. V celkovém obrazu i v každém jednotlivém případě se uplatňují různé skupiny příčin. Jejich váha může být různá, může se měnit například v závislosti na vývojových tendencích ve společnosti. Jednou z neznámějších multifaktorových koncepcí je kauzální model D.G. Duttona, který pracuje se 4 strukturálními rovinami zdrojů a příčin domácího násilí:

- ┆ makrosystémové příčiny
- ┆ exosystémové příčiny
- ┆ mikrosystémové příčiny a
- ┆ ontogenetické vlivy (příčiny).

Makrosystém a domácí násilí

Domácí násilí je ve společnosti podporováno a udržováno převládající hierarchií hodnot, která je založena na nadvládě a dominanci mužů. Patriarchální smýšlení má dvě dominanty:

- ┆ pevně zakořeněnou víru, že společnost musí být hierarchicky uspořádaná a
- ┆ pevně zakořeněnou víru, že vůdčí role v této hierarchii přísluší mužům.

V tradiční společnosti v tomto duchu přežívá řada mýtů, které konec konců pomáhají ospravedlnit a bagatelizovat násilí muže na ženě realizované uvnitř jejich soukromého partnerského vztahu. (Mýtus: „Může si za to sama“. Mýtus o masochistickém založení ženy: ženě se násilí líbí, jinak by ze vztahu odešla atd.) Makrosystém vytváří rámec, příznivé klima udržující potenciál domácího násilí.

Exosystém a domácí násilí

Pod výrazem exosystém chápá Dutton bezprostřední životní (sociální) okolí jednotlivců. Exosystém zahrnuje formální a neformální sociální struktury, se kterými přichází konkrétní osoba na své životní cestě do kontaktu. Tyto struktury určují, ovlivňují či přímo omezují chování jednotlivce. Konkrétními faktory, které přispívají ke zneužívání uvnitř rodiny, mohou být nezaměstnanost, nízký příjem, nízká vzdělanost komplikující dané osobě přístup k síti sociálních institucí atd. Exosystém tak může generovat spouštěče (startéry) i nárazníky (tlumiče) domácího násilí.

Mikrosystém a domácí násilí

Mikrosystém je reprezentován samotnou rodinou. Uvnitř této sociální jednotky mohou vznikat takové konstelace situací a okolností, které zvyšují náchylnost k propuknutí domácího násilí. K rizikům plynoucím z podstaty rodinného soužití řadí Dutton např.:

- ┆ privátnost (komplikuje uplatnění mechanismů sociální kontroly)
- ┆ právo na ovlivňování svých členů (rodina disponuje neformálním právem silně ovlivňovat chování svých členů)
- ┆ předepsané role (chování členů rodiny je regulováno obecnými rolími předpisy, které bazírují na jiných principech, než jsou osobní kompetence a zájmy jejích členů)
- ┆ obsáhlé, hluboké poznání druhých (partneři se obvykle dobře znají, dovedou vzájemně odhadnout své reakce a způsoby chování ve standardních i krizových situacích, vědí, co si k sobě mohou dovolit).

Ontogenetická rovina

Ontogenetická rovina má nejbliže k původním psychologickým teoriím domácího násilí. Jeho příčiny hledá totiž v individuálních charakteristikách pachatele, oběti a jejich vzájemné interakce. Tyto koncepce předpokládají, že samotný pachatel prošel specifickým ontogenetickým vývojem,

pravděpodobně se naučil řešit stresující a omezující situace agresivním chováním. Sem se řadí i názory, že zneužívatelé prošli tíživým dětstvím, sami na sobě okusili traumatizaci násilím. Přírný kontakt jedince s násilím v průběhu jeho dětství je rizikovým faktorem, může odstartovat pochody kriminogeneze (původní obět se později stává egocentrickým násilníkem) či pochody viktimgeneze (obět přijme životní scénář oběti, násilí akceptuje jako nutnou součást svého života, její zraňování pokračuje tudíž i v dospělosti).

DOMÁCÍ NÁSILÍ A SPOLEČNOST

Dnes vedle sebe koexistují dva hlavní pohledy na domácí násilí: **kriminologický a feministický**. Oba shodně předpokládají, že domácí násilí se zásadně liší od jiných podob kriminality mezi cizími a známými lidmi. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, co oba přístupy na domácím násilí akcentují, jaké příčiny, znaky a tendence domácího násilí vypichují a jaké „akční“ plány prosazují. Feministický přístup otevřeně deklaruje svoji zaujatost pro ženskou perspektivu v názírání problému. Feministicky laděná teorie akcentují prvky sociostrukturálního násilí a pozici žen jako jeho obětí.

Motivaci pachatelů považují za specifickou tím, že se do ní promítají patriarchální hodnotové stereotypy. Feministické teorie hovoří o tom, že životní stresy vyvolávají běžné strach a vztek, u mužů jsou však tyto negativní emoce svedeny pomocí patriarchální ideologie do agrese proti ženám. Feministicky orientovaní autoři používají výrazy jako potřeba moci, kontroly a dominance. Podle feministických modelů tedy nedochází k partnerskému násilí v důsledku ztráty kontroly, tak jak tvrdily některé psychologické a kriminologické koncepce. Naopak, týráni a zneužívání partnera je volbou, rozhodnutím („Battering is a decision, a choice“ Healey, 1998). Feministické modely tak zásadním způsobem oponují klinicko-psychologickým popisům, ve kterých byli domácí násilníci charakterizováni jako hysterické, nezralé a nekontrolovající se osobnosti.

Druhý, kriminologický přístup studuje partnerské násilí bez ohledu na pohlaví pachatele i oběti. Tvrdí, že počty pachatelů mužského a ženského pohlaví jsou vyrovnané. Viktimologové pak dokládají, že syndrom týraného partnera postihuje stejným způsobem muže i ženy vystavené partnerskému násilí. Původně vsadil kriminologický proud na detailní výzkumy osobnosti pachatelů. Společné povahové charakteristiky pachatelů ale nebyly prokázány. V klinicko-psychologických popisech zkoumaných vzorků pachatelů často figurovaly zcela protichůdné osobnosti od silně se kontrolujícího (overcontrolling), dominantního a agresivního typu až po impulzivního, úzkostně zlostného, slabého (undercontrolled) a podezíravého typu pachatele. Kritici a přívrženci feministických teorií označili výčty více či méně pravděpodobných vlastností za pouhý *psychologický make-up* pachatelů. Kriminologické koncepce zareagovali rychle. Vznikly specializované kriminologické teorie domácího násilí multikauzálního rázu (viz výše). V nich je shodně s feministickým proudem zdůrazňováno, že domácí násilí představuje z hlediska motivace kvalitativně odlišný fenomén, který nelze směřovat s „obyčejnou“ kriminalitou.

ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY K INTERVENCI A PREVENCI DOMÁCÍHO NÁSILÍ V ČR

Zhruba před dvěma roky se v ČR začalo hovořit o domácím násilí jako o naléhavém, svébytném problému. Od té doby se ovšem pro oběti ani pachatele příliš nezměnilo. Konala se sice odborná setkání, schůzky se senátory a poslanci, proběhlo několik tiskových konferencí zainteresovaných ministerstev a byl publikován první reprezentativní výzkum domácího násilí v ČR. Situace rodin postižených domácím násilím však zůstává stejná. Lapidárně to konstatovala i zpráva výboru OSN pro lidská práva, která explicitně poukazuje na nedostatečnou ochranu obětí domácího násilí u nás.

Nutnost změn v dosavadních přístupech k domácímu násilí plyne podle mého soudu z následujících okolností a argumentů:

domácí násilí je specifický problém vyžadující specifická opatření
Většina postupů proti násilí, které garantuje stát, je vyladěna na *násilí mezi cizími lidmi*. Domácí násilí se však odehrává mezi blízkými lidmi.

Klíčové je tedy rozhodnutí, že domácí násilí budeme akceptovat jako legitimní důvod pro vstup státu a jeho institucí do privátní sféry rodiny.

! nutnost oficiální intervence zvenku

Bez pomoci zvenčí nemá obět ani pachatel šanci z rozjetého vlaku domácího násilí vystoupit. *V ČR dosud neexistuje státem garantované místo, které by zajišťovalo prevenci a intervenci pro postižené rodiny.*

! nebezpečnost spočívající v opakování domácího násilí

Specifickým znakem domácího násilí je opakování a postupný nárůst intenzity jednotlivých incidentů. Pro policejní a často i správní postup je podstatné, že **jednotlivé incidenty, jsou-li posuzovány izolovaně, nemusí dosahovat prahu trestné činnosti**. V praxi to znamená, že obět musí vyčkat dokud u ní nenastanou takové následky, které překročí šedou zónu mezi morálkou a zákonem.

Chybí procedury včasné a rychlé intervence blokující opakování incidentů partnerského násilí.

! absence institutu ochrany obětí

Policiisté se v našich podmínkách na místě domácího rozepře řídí především trestním zákonem, zákonem o přestupcích a zákonem o policii. Jejich povinnosti **směřují především k osobě pachatele a stíhání trestných činů**, otázka účinné pomoci oběti stojí stranou. Obět je dnes v situaci, kdy si svou (fyzickou) bezpečnost a (lidskou) důstojnost musí zajistit na své vlastní náklady, například útekem do azylového domu. *Stát a jeho instituce se zatím nepřihlásily k ochraně a zajištění lidských, ale také sociálních práv obětí domácího násilí.*

Hlavním cílem prevence i intervence není primárně stíhat a potrestat pachatele, nýbrž *pocitový úmysl pomoci partnerskému vztahu stopnout násilné incidenty vhodným zásahem zvnějšku*. Výslovně zdůrazňují, že ani oběti domácího násilí nevolají po tvrdé represii, naopak jejich hlavní potřebou je žít slušný lidský život v partnerském svazku bez násilí. Naším úkolem je tedy hledat **ucelený a diferencovaný systém opatření**, který by postihl různé podoby a stupně domácího násilí a dával by čas i šanci na ozdravení nemocného vztahu, tam kde ještě oba partneři, tj. pachatel i obět mají vůli k nápravě, a ochránil obět tam, kde udržení vztahu již nepřichází v úvahu.

Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc.

Literatura:

- Auerbach-Walker, L.E.: Intervention with victim- survival. In: Handbook of Forensic Psychology. NY, J. Wiley a. Son 1989.
- Berry, D.B. (2000). *The Domestic Violence Sourcebook*. NY: Lowell House.
- Čírtková, L.: Oběti domácího násilí. *Psychologie dnes*, 2001, č. 1, s. 14-16.
- Hestermann, T.: Ende des Faustrechts in Sicht. *Deutsche Polizei*, 2001, č. 1, s. 6-11.
- Hoffmann, S.: Festnahmen als polizeiliche Massnahme gegen Partnergewalt? In: *Gewalt in der Familie*. Texte Nr. 10, 1997 Feltes. Th. (Hrsg.), Villingern-Schweningen.
- Kottmann, H.-Feltes, T.: *Gewalt in der Familie*. Kriminalistik, 1999, č. 11, s. 706-711.
- Moffitt, T.E.-Krueger, R.F. et al.: Partner Abuse and General Crime: How are they the same? How are they different? *Criminology*, Vol. 38, 2000, Nr. 1, s. 199-233.
- Sherman, L.W.-Schmidt, J.D.-Rogan, D.P.: *Policing Domestic Violence. Experiments and Dilemmas*. NY, Holt and Winston 1992.
- Steiner, S.: *Polizeiliche Bekämpfungsstrategien bei Gewalt in der Familie*. *Kriminalistik*, 2000, č. 3, s. 201-205.
- Van Dijk, T. a kol.: A National Study of the nature, Size and Effects of Domestic Violence in the Netherlands. *European Journal on Criminal Policy and Research* 6, 1998, č. 1, s. 7-35.

O ZNÁSILNĚNÍ: KONTRA HEGEMONNÍ DISKURS¹

Realita je strukturována silami a vztahy, o kterých nemáme ani ponětí a které, podle Foucaulta, nejspíš ani nedokážeme myslet. A tak v den, kdy jsem začal psát tento esej, se v MF DNES objevil článek (jinak typický pro jarní období²) s palcovým titulem „Případů znásilnění přibývá“ (Ziegler, 2002, D/2), ve kterém citovaný sexuolog Luděk Daneš „potvrdil“, že „...lednové počasí se s největší pravděpodobností podepsalo na zvýšené aktivitě násilníků...[a]... povzbudilo i devianty“, aby v zápětí vysvětlil, že „[s]unce zvyšuje hladinu mužského testosteronu v krvi, což podporuje sexuální aktivitu. Psychopati, kteří se neumějí ovládnout, pak řeší své problémy násilím.“ Další perly nabídla policejní mluvčí Eva Miklíková, podle které by „ženy neměly chodit samotné temnými ulicemi, nočními parky a vůbec přes místa,

SLOVNÍK POJMŮ:

DOMÁCÍ NÁSILÍ /NÁSILÍ V RODINĚ

Jakákoli forma fyzického, sexuálního nebo psychologického násilí, která staví v nebezpečí bezpečnost či blaho členů rodiny a/nebo použití fyzické nebo emocionální síly anebo výhrůžek fyzickým násilím, včetně sexuálního násilí, v rámci rodiny nebo domácnosti. Zahnuje zneužívání dětí, incest, násilí na manželce a sexuální nebo jiný druh zneužívání členů domácnosti.

LIDSKÁ PRÁVA ŽEN

Práva žen a dívek jako nezczitelná, integrální a nedělitelná část všeobecných lidských práv, který taktéž zahrnuje koncept reprodukčních práv

NÁSILÍ ZALOŽENÉ NA GENDERU /SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Jakýkoli druh násilí s použitím nebo výhrůžkou fyzické nebo emocionální síly, včetně znásilnění, domácího násilí, sexuálního obtěžování, incestu a pedofilie.

REPRODUKČNÍ PRÁVA

Právo jakékoli osoby nebo páru se svobodně a odpovědně rozhodnout, kolik, v jakém intervalu a kdy budou mít děti. Právo na informace a

prostředky učinit takové rozhodnutí a právo získat nejvyšší možnou úroveň sexuálního a reprodukčního zdraví.

SEXUÁLNÍ OBTĚŽOVÁNÍ

Nežádoucí chování sexuální povahy nebo jiné chování, které je založeno na sexu a které má vliv na důstojnost žen a mužů (včetně chování nadřizovaných a kolegů v práci) (Rozhodnutí Rady 90/C 157/02 z 29.5.1990)

Čerpáno z *One hundred words for equality*, European Communities, 1998

kde nebyvají jiní lidé. Není dobré ani jezdit s cizím člověkem ve výtahu.“ „Ženy by si měly uvědomit, že ty, které násilník přepadl, mají potom dlouhou dobu vážné psychické potíže. Pokud již tedy musí chodit přes nebezpečná místa bez doprovodu, měly by mít v kabelce sprej se slzným plynem anebo alespoň klíče v ruce připravené k obraně,“ uzavírá Miklíková.

Tuto celkem typickou ukázkou převládajícího mediálního diskursu, která je doslova prospikována mýty vázícími se k tématu znásilnění, lze samozřejmě analyzovat z různých aspektů. Předkládaný konstrukt znásilnění jako násilí, které páchají „psychopati“ či „devianti“, jež oběti neznají, na odlehlých místech, si přímo říká o demontáž a konfrontaci se skutečností, kdy většina obětí útočníka zná (Renzetti & Curran, 1999), kdy se většina znásilnění odehrává v domácím prostředí a kdy většinu znásilňujících mužů nelze konzistentně odlišit od ostatních mužů pomocí psychologických testů, čili zapadají do stávající definice normality (Herman, 1988). Jiná analýza by mohla začít stále relevantní poznámkou britského filozofa J. S. Milla (1806-1873): „Ze všech vulgárních způsobů, jak se vyhnout přemýšlení o dopadu sociálních a morálních vlivů na lidskou mysl, je tím nejvulgárnějším přisuzování rozmanitosti jednání a povah vrozeným, předurčeným rozdílům“ a demaskovat pokleslost argumentů, které vycházejí (více či méně implicitně, více či méně sofistickovaně) z myšlenky, že biologie určuje společenské chování. Toto vnucování jednoduchých odpovědí na složité otázky, má jednak v drtivě většině případů konzervativní politický podtext obhajování existujících mocenských uspořádání a v případě znásilnění implicitně zbavuje násilníky odpovědnosti za jejich činy, ale hlavně je věcně zavádějící. Například i jen letmý pohled na literaturu týkající se vztahu hormonů a lidského chování odhalí, že v této oblasti výzkumu je konsensus vzácnou květinou a definitivní odpovědi zbožným přáním. Navíc se bez nadsázky jedná o metodologické, filozofické a morální minové pole s dlouhou a neblaze proslulou historií (viz např. Fausto-Sterling, 1992, 1998; Renzetti & Curran, 1999).

Jakkoliv jsou podobné analýzy poučné a v českém kontextu více než žádoucí, má úvaha se bude ubírat jiným směrem naznačeným Renzettim a Curranem (1999): „Důraz kladený na psychopatologii pachatelů znásilnění pomáhá držet při životě rozšířenou představu pachatele znásilnění jako „netvora“, „smyslu zbaveného zvířete“, slušní muži přece neznásilňují. Tyto představy odvracejí pozornost jak od kulturního kontextu, tak od mocenských vztahů, v nichž ke znásilnění dochází“ (264). Konkrétně v případě zmíněného článku je pro mne důležité to, co nereflktuje a zakrývá v procesu předkládání zavádějících konstrukcí, tedy skutečnost, že znásilnění úzce souvisí s převládajícím, asymetrickým genderovým režimem a potažmo s hegemonní konstrukcí maskulinity.

Nikoho asi nepřekvapí, že znásilnění, stejně tak jako násilné činy obecně, jsou v (drtivě) většině případů páchany muži (Ženy a muži, 2000). Ovšem skutečnost, že se nejedná se o izolované, ojedinělé případy, ale o systematický aspekt stávajícího uspořádání naší společnosti a genderového režimu, jež se projevuje jak na úrovni symbolické a strukturální, tak i na úrovni osobní identity jednotlivců, již v převládajícím společenském diskursu reflektována není. Přitom nás

média dnes a denně bombardují obrazy explicitního sexuálního násilí na ženách, jež často „rozvíjí“ příběhy a motivuje jednání mužských hrdinů. Ženská těla jsou mrzačena ve filmech, v reklamě i ve skutečnosti (kdy například plastičtí chirurgové otevřeně porušují Hipokratovu přísahu a za velké peníze operují na zdravých tělech (Wolf, 2000)). Velmi konzervativní odhady indikují, že minimálně jedna z deseti českých žen se stala obětí násilného sexuálního chování (Weiss & Zvěřina, 2001),³ a zahraniční výzkumy naznačují, že jde jen o špičku ledovce (viz např. Wolf, 2000). Koneckonců žijeme ve společnosti, kde *raison d'être* celých ministerstev vychází z toho, že nás muži za použití „legitimního“ násilí, chrání před násilím jiných mužů (nezřídka se jedná o tytéž), jehož častými oběti jsou právě ženy.

V této souvislosti hovoří Sarah Hoagland (1999) o dynamice ochránce-dravec, neboť tam kde není nebezpečí a dravci, nemohou existovat ani ochránci a „je teda v zájme ochranců, aby existovali dravci“ (str. 4). Jinými slovy, aby bylo možno ženy ochraňovat, musí být v nebezpečí, ale zároveň musí být také konstruované jako neschopné obrany, k čemuž přispívají svým chováním i ochránci, kteří „im otvírají dveře, odtahují stoličku a očekávají, že ženy sa budú obliekať tak, aby to protirečilo ich sebaobraně“ (Hoagland, 1999, str. 4). Ale tato situace má pro ženy další významné implikace, které reprodukuje a posiluje existující genderové asymetrie: „aby muži mohli ženy ochraňovat, ženy musia súhlasiť, že budú konať tak, jako si to muži predstavujú: budú pôsobiť žensky, dokážu, že mužov neohrozujú, budú sa zdržiavať doma...“ (Hoagland, 1999, str. 4). Nicméně, jakkoliv přesvědčivými shledáváme argumenty Hoagland, je nesporné, že hrozba znásilnění asymetricky dopadá na ženy a tato skutečnost implikuje, že muži v mnoha ohledech profitují z existence znásilnění v naší společnosti (May & Strikwerda, 1999).

Tendence ke znásilňování však není univerzálním, nadčasovým rysem mužské identity ani nevyplývá z mužské sexuality:

Tézu o „násilníkom mužovi“ dôrazne popierajú antropológovia a psychológovia. Anglická feministická antropologička Peggy Reeves Sanday (1986) ukázala, že sklon k násilníctvu sa podstatne mení podľa spoločnosti. Napríklad na Sumatre sú znásilnenia krajne zriedkavé, lebo ide o typy spoločnosti, kde ženy požívajú vážnosť a hrajú dôležitú úlohu v kolektívnych rozhodnutiach. Tam vzťah medzi opačnými pohlaviami vykazuje tendenciu k rovnosti. Tak je to aj u amerických Indianov Arapeshov, ktorých skúmala Margaret Mead, u Tahitanov, ktorých opísal Robert Levy, alebo u niektorých afrických spoločenstiev lovcov/zberačov. Nemusíme, pravda, ani pátrať po všetkých kútoch sveta a môžeme konštatovať, že v našich západných spoločnostiach je pomer znásilnení 1 ku 17 medzi Anglickom a Spojenými štátmi americkými (a 1 ku 20 medzi Francúzskom a Spojenými štátmi americkými (Badinter, 1998, 91).

K tomu možno dodat, že i v rámci Spojených štátů jsou komunity (Amish, Menanité), kde je násilí velmi vzácné a znásilnění téměř neznámé (Kindlom & Thompson, 2000).

Ve světle výše zmíněného Badinter (1998), a mnoho dalších (viz např. Seidler, 1996; Kimmel, 1999; May & Strikwerda, 1999; Kindlom & Thompson, 2000) přesvědčivě argumentují, že mužské násilí (na ženách) je kauzálně spojeno s hegemonní konstrukcí maskulinity v dané společnosti. Jinými slovy, mužské násilí úzce souvisí se

socializací mužů v dané společnosti, s tím, co je to být mužem, včetně vztahů a postojů k ženám. Tato perspektiva tedy, na rozdíl od mediálně protěžovaných „expertů“ (viz např. výše zmíněný článek), vnímá znásilnění v první řadě jako problém mužů a mužské socializace, nastoluje otázku odpovědnosti mužů za mužské násilí na ženách (May & Strikwerda, 1999) a zároveň zaměřuje naši pozornost na širší kontext genderového uspořádání společnosti. Uvážíme-li tedy například, jaké atributy jsou s maskulinitou asociovány v naší společnosti – neobčinnost, tvrdost, sebekontrola, racionalita, stoicismus, nezranitelnost, emocionální odtažítost, (sexuální) výkonnost, agrese, odmítání (ponižování, potlačování) všeho femininního atd. – a uvědomíme-li si, jaké dopady mají na socializaci chlapců a mužů, uvidíme diskutovaný problém ze zcela jiné perspektivy. Zde je však důležité dodat, že tato perspektiva nemá být v žádném případě chápána jako omluva, zlehčování či ospravedlňování mužského násilí, ale jako pokus o pochopení některých jeho aspektů ve světle naší kulturní konstrukce maskulinity a podnět k reflexi a změně.

Pokud se tedy muži nerodí muži, ale stávají se jimi (Badinter, 1998; de Beauvoir, 1986), platí totéž i o drtivé většině násilníků a zásadním problémem se stává socializace mužů v naší společnosti. Zároveň se ozřejmí neudržitelnost alibistických postojů zodpovědných aktérů a institucí, kteří mají ve zvyku činit ženy zodpovědnými za vlastní bezpečí (viz výše citovaná typická ukázka), čímž reprodukuje dobře známou dynamiku obviňování a viktimizace obětí. Odpovědný přístup k problematice znásilnění musí vzít v potaz, že ženy jsou v největším nebezpečí právě tam, kde je podle policie a stávající kulturní mytologie nejbezpečněji – doma, a že jsou nejvíce ohrožovány muži, které znají. Základním východiskem pak musí být reflexe skutečnosti, že dokud budou muži socializováni v souladu se stávajícím ideálem maskulinity, nebudou ženy žít bez všudypřítomného rizika znásilnění (a mužského násilí obecně). Diskuse různých aspektů tohoto ideálu a jeho implikací pro socializaci mužů jde za rámeček této úvahy, ale přesto bych rád krátce zmínil tři z jeho zásadních aspektů – emocionální analfabetismus, kulturu krutosti a dominující maskulinitu.

Přestože máme všechny důvody si myslet, že každá lidská bytost má emoce a potenciál žít bohatý emocionální život, v naší kultuře jsou chlapci od nejútlejšího věku různými více či méně explicitními způsoby systematicky zrazováni od uvědomování si a projevování emocí (Renzetti & Curran, 1999). Ať už je to proto, že rodiče jsou více ochotni rozebírat otázky týkající se emocí s děvčaty než s chlapci a používají v interakci s děvčaty větší škálu emocionálně zabarvených slov či proto, že „kluci nepláčou a nebojí se!“, výsledkem je, že chlapci začínou v porovnání s děvčaty brzy výrazně zaostávat, co se týče pojmenovávání a rozeznávání emocionálního obsahu v hlasech a výrazech tváří druhých a potažmo i v porozumění situacím a reakcím, které vyvolávají emocionální stavy, včetně svých vlastních (Kindlom & Thompson, 2000). Z chlapců následně vyrůstají muži, které lze s jistou nadsázkou nazvat emocionálními analfabety, neboť jsou výrazně emocionálně „nevzdělaní“, a kteří většinou pokračují v nastoupené cestě a s věkem se zdokonalují v „umění“ potlačování emocí. Není pak příliš překvapivé, že tyto veteráni sebezapírání a emocionální izolace často nemají psychologické zdroje ke kontrole vlastních emocionálních reakcí (nemluvě o tom, že si nezřídka vlastních emocí vůbec nejsou vědomi), což je v kombinaci s naučeným genderově stereotypním chováním – agrese, útok – potenciálně explozivní kombinace.

Emocionální „nevýchova“ chlapců samozřejmě neprobíhá ve vduchoprázdnou. Již byla řeč o mediích a celkovém genderově-asymetrickém společenském kontextu, leč jednou z nejdůležitějších realit života dospívajících chlapců je tzv. kultura krutosti. Je prokázaným faktem, že chlapci jsou vystaveni výrazně tvrdším a drsnějším „výchovným“ metodám než dívky, jež implicitně vycházejí z pochybného předpokladu, že tvrdá disciplína udělá z chlapce muže a že „chlapci jsou stvořeni z jiného materiálu“ než dívky“ (Kindlom & Thompson, 2000, str. 53). Za tyto genderové stereotypy se platí ztrátou empatie, svědomí a vztahů a jistě stojí za připomenutí, že jeden z robustnějších výsledků výzkumu naznačuje, že násilníci vyrůstají v násilí. S tím, jak se blíží k pubertě, k tomu nejistému období plnému

pochyb a problémů s vlastní identitou, je však drtivá většina chlapců konfrontována s další výzvou v podobě „výchovy“ ve skupině vrstevníků, jež má všechny znaky psychologické války vedené ve světle ideálů maskulinity.

Tyto „příběhy chlapecké krutosti – tyranie, pokoření, strachu a zrady... kde není skutečných ‘vítězů‘“ (Kindlom & Thompson, 2000, str. 73), jež jen občas vybuchají do společenského diskursu pod hlavičkou šikany (jejíž genderovanost je však v médiích systematicky kamuflována⁴), jsou odvrácenou stranou dospívání mnoha mužů, o které odmítají či nejsou schopni mluvit. Soupeření o postavení ve skupině, o zájem děvčat či o kterékoliv z těch iluzorních vítězství, o které chlapci usilují, je provázeno neúprosným tlakem na konformitu a kdo z jakéhokoliv důvodu nezapadá, je vystaven zesměšnění, ostrakizaci i přímému násilí. Jméno hry je dominance – starších nad mladšími, silných nad slabými, populárních nad nepopulárními – a v bezpečí není nikdo. V souladu s naučenými vzorci „maskulinního“ chování, chlapci skrývají svou bolest a vracejí rány, symbolicky i fyzicky. To vše v kultuře, která podobné chování zlehčuje či ignoruje, často pod záminkou, že „chlapci jsou prostě chlapci“.

V této problematické atmosféře se chlapci učí nejen emocionální ostražitosti a stoicismu, se kterými tolik z nich přistupuje ke vztahům po zbytek života, ale utvrzují se i v přesvědčení, že být maskulinní, znamená nebýt femininní „a tak vědomě a záměrně napadají u druhých i u sebe vlastnosti, které mohou být považovány za femininní...citlivost, empatii, soucit a jakýkoliv projev emocionální zranitelnosti“ (Kindlom & Thompson, 2000, str. 79). Zároveň se učí i základní genderové lekce naší společnosti, že vše femininní je nižší, podřadné, atd. všemu maskulinnímu, že maskulinita je asociována se sexuální výkonností, citovou otlostí, nezávislostí,...a objektivitací žen a že opovrhování vším femininním, a ženami obecně, napomáhá budování jejich maskulinního image v očích „přátele“⁵. Celý tento proces budování maskulinní identity rezonuje s představou, že muž by měl být schopen dominovat ženě, kterou chlapci ostatně dobře znají z médií i z každodenního života, neboť se jedná o jeden z nejzákladnějších mýtů naší kultury, jež strukturuje společenský diskurs, společenské uspořádání i identity jednotlivců. Odtud je pak jen krok ke spojování sexuality s kontrolou a mocí a potažmo i s násilím. Jak shrnují May a Stridwerda (1999): „najsilnějšími podnetmi k znásilnění jsou socializace mužův muži v skupinách a rodovo podmínený pohled na ženy“ (str. 24).

Znásilnění je v první řadě problém mužské socializace a primární zodpovědnost za jeho řešení nesou muži. May a Strikwerda (1999) dokonce přesvědčivě argumentují, že muži nesou za znásilnění kolektivní odpovědnost, přičemž své tvrzení zakládají na pěti bodech:

- (1) Keďže väčšina páchatelov znásilnenia sú muži, títo muži sú vo väčšine prípadov zodpovední za znásilnenia, ktoré spáchali. (2) Keďže niektorí muži spôsobom, akým interagujú s inými (hlavne mladšími) mužmi, prispievajú k ovzdušiu v našej spoločnosti, v ktorom sa znásilnenie rozširuje, potom spoluvytvárajú znásilňujúcu kultúru, a preto zdieľajú zodpovednosť za znásilnenia páchané v tejto kultúre. (3) Pretože niektorí muži sa od násilníkov veľmi nelíšia, keďže by v situácii, kde by absentovali ich zábrany znásilňovať, boli násilníkmi, potom títo muži zdieľajú zodpovednosť so skutočnými násilníkmi. (4) Ďalej, keďže mnohí muži mohli zabrániť inému mužovi v znásilnení, ale neurobili tak, takisto zdieľajú zodpovednosť spolu s násilníkmi. (5) A nakoniec, keďže niektorí muži profitujú z existencie znásilnenia v našej spoločnosti, sú tiež spoluzodpovední spolu s násilníkmi. (str. 26)

Jak autoři dále podotýkají, drtivá většina mužů v západní společnosti splňuje třetí a pátou podmínku, čímž odkazují na dobře známé skutečnosti, že velké procento mužů přiznává ochotu ke znásilnění v případě beztrestnosti a že strach ze znásilnění zásadně strukturuje každodenní život žen v jejich neprospěch (např. kdy a kde se mohou pohybovat či jak se mohou oblékat a chovat). Jejich inspiřující seznam je však, myslím, třeba doplnit o další bod, týkající se mužů, kteří spoluvytvářejí kulturu znásilnění tím, že různými způsoby zneužívají svého privilegovaného postavení (odborníků, politiků, státních úředníků atd.) ke zlehčování či implicitnímu ospravedlňování znásilnění nebo k zamílžování podstaty věci (viz např. citovaný článek z MF DNES). Zvláštní kategorií pak tvoří muži na odpovědných místech, kteří svým nicneděláním či prosazováním alibistických opatření udržují současný katastrofální status quo.

Mužské násilí na ženách je jedním z nejspínavějších „tajemství“ naší společnosti. Snaha o skutečné řešení nebude možná bez zásadní změny v přístupu k problému a jsou to především muži, kdo by měli přijmout svůj díl odpovědnosti, iniciovat žádoucí změny společenského diskursu a společenských struktur a na individuální úrovni skutečně převzít svůj díl rodičovských povinností, včetně emocionální výchovy. Opatření, jež je nutné provést v krátkodobém horizontu, jsou dobře známa (viz např. Aspekt, 2000), v dlouhodobém horizontu se však nevyhnedáme zásadnímu přehodnocení hegemonní konstrukce maskulinity a přístupů k výchově chlapců. To ale těžko půjde bez demontáže stávajícího genderového režimu.

Petr Pavlík, Ph.D.

- 1 Tento esej vychází z příspěvku předneseném na 1. národní konferenci na téma ZNÁSILNĚNÍ dne 10. prosince 2001 v Praze.
- 2 Tato žurnalistická praxe není nevinná. Reakce studentek na mých seminářích mi vždy znovu připomenou, jak významně tyto články přispívají k atmosféře strachu ze znásilnění, se kterým se ženy musí dnes a denně vyrovnávat, který disciplinuje jejich těla i myslí a který zásadním způsobem omezuje svobodu jejich jednání.
- 3 Zmíněný výzkum je přinejmenším z metodologického hlediska více než problematický, což mne vede k názoru, že předkládaná data jsou jen špičkou ledovce.
- 4 Zde mám na mysli všeobecnou žurnalistickou praxi hovořit o „dětské“ šikaně a různými způsoby zakrývat skutečné genderové složení skupiny pachatelů i obětí šikany, jež jsem se z denního tisku zatím nedozvěděl, leč, myslím, že jde o zcela základní informaci, ze které musí vyjít jakékoliv navrhované řešení tohoto problému.
- 5 Jak mnoho rodičů ví, chlapci se, mezi jiným, učí i zákon mlčení, který od nich vyžaduje „aby mlčky trpěli a mlčeli o týraní druhých“ (Kindlom & Thompson, 2000, str. 92). Dlužno dodat, že se na tomto spiknutí z různých důvodů (vlastní socializace, pocit bezmoci) často podílejí i sami rodiče a vyučující.

Literatura:

- Aspekt (2000). *Konaf proti násilíu na ženách*. Bratislava: ASPEKT.
- Badinter, E. (1998). XY – identita muže. *Aspekt*, 3, 82-93.
- de Beauvoir, S. (1986). *The second sex*. New York: Penguin.
- Fausto-Sterling, A. (1992). *Myths of gender*. New York: Basic Books.
- Fausto-Sterling, A. (1998). How to build a man. V M. S. Kimmel a M. A. Messner (ed.), *Men's lives* (str. 244-248). Boston: Allyn and Bacon.
- Herman, J. L. (1988). Considering sex offenders: A model of addiction. *Signs*, 13, 695-724.
- Hoagland, S. (1999). Morálna revolúcia: Od antagonizmu k spolupráci. *Aspekt*, 1, 4-13.
- Kimmel, M. (1999). Mali by/Môžu/Budú muži podporovať feminizmus? *Aspekt*, 2, 57-62.
- Kindlom, D., & Thompson, M. (2000). *Raising Cain: Protecting the emotional life of boys*. New York: Ballantine Books.
- May, L., & Strikwerda, R. (1999). Muži ve skupinách: kolektivna zodpovednosť za znásilnenie. *Aspekt*, 1, 20-27.
- Reeves-Sanday, P. (1986). Rape and the silencing of the feminism. V Tanaselli a Porter (ed.), *Rape*. Oxford: Blackwell.
- Renzetti, C. M. (1999). *Women, men and society*. Boston: Allyn and Bacon.
- Seidler, V. (1996). Masculinity and violence. V L. May, R. Strikwerda a P. D. Hopkins (eds.), *Rethinking masculinity*. New York: Rowman & Littlefield.
- Weiss, P., & Zvěřina, J. (2001). *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.
- Wolf, N. (2000). *Mýtus krásy*. Bratislava: ASPEKT.
- Ziegler, J. (2002, 1. březen). Případů znásilnění přibývá. *Mladá Fronta Dnes*, D/2. *Ženy a muži v číslech* (2000). Praha: Český statistický úřad.

ZNÁSILNĚNÍ: HISTORICKÝ KONTEXT A GENDEROVÉ STEREOTYPY

V roce 2001 došlo konečně k novelizaci trestního zákona, specificky paragrafu 241 o znásilnění. Novelizace nevyvolala širokou diskusi, neboť – zdá se – panovala jednota v tom smyslu, že zákon je nutno upravit, aby odpovídal novým společenským podmínkám.¹ Celá debata, která v tu dobu probíhala, se soustředovala na znásilnění cizí osobou a zřejmě na základě hrůznosti celé série znásilnění se zakládala na předpokladu, že násilníci tohoto typu jsou ojedinělí patologičtí jedinci.

V novinových článcích, které se v dubnu v souvislosti s novelizací objevily, se objevil i názor senátora Jana Hadravy (US), který podotkl, že „[B]ýt znásilněn ženou je velice příjemné, a v životě bych to nijak tvrdě nesankcionoval“². Přestože šlo o jediné zlehčení, je zajímavé si uvědomit stereotypy, se kterými tento názor pracuje. Prvním z nich je, že znásilnění probíhá pouze mezi osobami opačného pohlaví, přičemž dopad ustanovení o možnosti znásilnění obou pohlaví se dá očekávat spíše u stejnopohlavního znásilnění (např. v homosexuálních komunitách, ve vězení apod.). Druhý stereotyp, který se zde implicitně objevuje, je, že muž prakticky nemůže být ženou znásilněn, protože k sexuálnímu aktu je vždy připraven. Tento předpoklad je založen na přesvědčení, že identitu muže z velké části určuje jeho libido a sexuální touha až agresivita daná testosteronem. Zdá se, že v případě mužovy sexuality jako by nebylo možné aplikovat princip

konsensuálnosti, který spolu s obranou tvoří v současné době základní pilíř pro posuzování znásilnění. Proti tomu stojí stereotypy týkající se ženské sexuality – žena je pasivní, čeká na partnerovo rozhodnutí a musí se „vzpírat“. Jak uvidíme na konci této stati, fungují tyto dva stereotypy jako určitý začarovaný kruh, který historicky v době moderní ztěžoval soudní postih znásilnění a vůbec definici toho, co znásilnění je.

V této stati bych ráda ukázala, že předsudky, které se objevily i ve výše zmíněné debatě o znásilnění v loňském roce, odrážejí genderové podmíněnou zkušenost mužů a žen a prožívání sexuality. Ukáží, že historicky stejně jako nyní je důraz kladen na oběť násilného činu a ne na jeho pachatele. Budu tvrdit, že znásilnění je systémovým elementem patriarchálních společností a že jeho chápání a koncepce jsou založeny na patriarchálních základech, s nimiž se prolínají další velice důležité diskriminační kategorie jako například rasa a sociální třída. První část mého příspěvku se bude týkat problematiky znásilnění v historickém kontextu a proměny jeho definice do podoby, se kterou se víceméně setkáváme i v současnosti. V další části použiji koncepty rasy a třídy k osvětlení sociální podmíněnosti našeho chápání znásilnění a jeho systémovost, a poté se zaměřím na problém prostoru. Na závěr ukáží, že znásilnění je spíše otázkou moci než sexuální touhy či deviance.

Naše stávající definice znásilnění³ je založena na konceptu, že akt **znásilnění je jednotlivým aktem násilí jedné osoby vůči osobě jiné**. Tato definice naprosto popírá systémový charakter tohoto jevu a navíc opomíjí i jiné diskriminační systémy, jakými jsou rasismus, diskriminace založená na sociálním statusu a příslušnost ke společenské třídě a heterosexismus. Dříve než se budu věnovat těmto spojitostem, ráda bych nabídla pohled na vnímání a trestání znásilnění v době předmoderní. Na úvod je naprosto nutné zdůraznit, že veškeré naše informace z historických dob jsou záznamem „historických vítězů“, tedy těch, kteří rozhodovali o tom, co bude zaznamenáno a co ne. V tomto smyslu naše informace o znásilnění odrážejí status žen a jejich hodnotu v patriarchálních společnostech. Neexistují žádné záznamy o tom, jak ženy samy vnímaly vlastní sociální zkušenost například v době antické. Ráda bych také upozornila na fakt, že proces „získávání hlasu“, který započal s ženským emancipačním hnutím na konci osmáctého století v Anglii a který pokračuje dodnes, má zásadní význam pro naše změněné vnímání trestného činu znásilnění i jeho dopadů na společnost.

DOBA PŘEDKŘESŤANSKÁ

Před institucionalizací manželství byly únosy žen a jejich znásilňování obecným způsobem hledání manželky. Tomu například odpovídá i anglické slovo „rape“, které pochází z latinského rapere, což znamená „ukrást, zmocnit se či unést“. V západní kultuře bylo znásilnění nejstarším prostředkem k tomu, jak se muž mohl zmocnit ženy bez nutnosti námluv. Znásilnění sice nebylo právním aktem, jak ovšem ukazuje komentář Herodota, nešlo o závažnou věc:

Únos mladé ženy není skutečně právním aktem, nicméně by bylo velice hloupé z něj něco dělat po aktu samotném. Jediná rozumná věc je nevsímat si toho, neboť je zřejmé, že žádná mladá žena by se nenechala unést, pokud by sama nechtěla.⁴

I přes tento postoj bývaly tresty za znásilnění často velice vysoké. Vzhledem k tomu, že po institucionalizaci manželství a dědických nároků ve starých společnostech bylo nutné zajistit neproblematické předávání moci a majetku, byly ženy vnímány jako prostředek konsolidace či růstu moci na základě statusu jejich otce. Podle tohoto jim byla připisována tzv. **cena nevěsty**. Cena znásilněné ženy pochopitelně citelně poklesla a v tomto ohledu je tedy nutno vnímat tresty za znásilnění v předkřesťanských společnostech jako trest za poškození cenného „majetku“, který by **na sňatkovém trhu** jen stěží mohl najít dalšího „kupce“. Trest v mnoha společnostech tedy sestával z toho, že násilník byl nucen si svoji oběť vzít za manželku (podle Starého zákona mu nebylo dovoleno se s ní rozvést). V případech, že byl násilník ženatý, a tudíž si poškozenou nemohl vzít za manželku, mu byl udělen trest smrti. V některých společnostech, například v Asýrii a Babylónii, mohl otec oběti rozhodnout o tzv. **odplatném znásilnění** (rape of retribution) sestry násilníka. Tento typ trestu dnes existuje například v Peru a některých dalších státech Jižní Ameriky. Starý zákon tento trest neumožňoval, pouze nařizoval násilníkovi, aby otci poškozené zaplatil „cenu nevěsty“.

Situace ovšem byla mnohem přísnější v případě panny, kterým byly tradičně připisovány nadpřirozené schopnosti (jako například schopnost odhánět zlé duchy, zvyšovat plodnost polí či získat boží požehnání pro celou komunitu). **Panenvství** bylo často uctíváno jak z náboženských tak z ekonomických důvodů. Z tohoto důvodu v některých společnostech nebylo znásilnění panny vnímáno pouze jako ekonomická ztráta, ale jako možné riziko božího hněvu.⁵ Ti, kteří znásilnili pannu, byli buď usmrceni nebo byli nuceni si jí vzít za ženu a zaplatit otcí trojnásobek její ceny.⁶ **Cena nevěsty pochopitelně závisela na sociální pozici jejího otce a tak trest a jeho výše odpovídaly této pozici a ne míře násilí, které bylo použito, nebo sociální pozici násilníka.**

Důležitými zdroji informací o chápání znásilnění jsou starodávne zákoníky. Ve **Starém zákoně** je znásilnění také vnímáno jako **urážka na cti rodiny**.⁷ Trest závisel na společenském statusu oběti a/nebo násilníka, obraně či souhlasu ze strany ženy a v některých případech bylo důležité i místo (město versus venkov). Pokud žena, bez ohledu na to, zda šlo o pannu, byla znásilněna ve městě, existoval předpoklad, že mohla zavolat o pomoc. Pokud se jí tedy pomoci nedostalo, zákon měl za to, že souhlasila, a potom byla stejně na vině jako pachatel a oba byli ukamenováni u bran města. Pokud se ale znásilnění odehrálo jinde než ve městě, žena na vině být nemohla, protože se nemohla bránit. Vidíme, že starozákonní ustanovení byla založena na sociálním statusu ženy (lépe řečeno, jejího manžela), definici obrany a schopnosti komunity ženu ochránit. Důležitým zdrojem informací o trestu za znásilnění je i krétský **Gortynský zákoník**, která pochází přibližně z roku 450 př.n.l. Uvádí, že pokud někdo znásilní svobodnou ženu či muže, zaplatí sto statérů.⁸ Pokud znásilní otrok svobodnou ženu či muže, zaplatí dvojnásobek. Pokud znásilní svobodný muž poddaného či poddanou, zaplatí pět drachem a pokud poddaný znásilní poddaného či poddanou, zaplatí pět statérů. Dále se v něm uvádí, že pokud někdo znásilní otrokyni, která patří k určitému domu, zaplatí dva statéry. Pokud ta již ale byla svedena, pak násilník zaplatí jeden obol za podmínky, že se znásilnění odehrálo ve dne, a dva oboly pokud to bylo v noci. Pokud se někdo pokusí znásilnit svobodnou ženu, jež je chráněnkou příbuzného, zaplatí násilník deset statérů za předpokladu, že se najde svědek ochotný podat svědectví.⁹

Zajímavým faktem je to, že v době antické bylo možné vznést obvinění ze znásilnění i proti osobě, která znásilnila otroka, a to i přes to, že otroci a otrokyně sami o sobě neměli žádnou čest. Vtahovala se na ně ovšem čest jejich pánů, kteří nad nimi měli kontrolu a chránili je. **Znásilnění závislé osoby tedy nebylo vnímáno jako urážka znásilněné osoby, ale jako urážka pána.**¹⁰

EVROPA V PRVNÍCH STOLETÍCH NAŠEHO LETOPOČTU

Sociální status byl i nadále hlavní determinantou trestu a chápání znásilnění i v prvních stoletích našeho letopočtu. Zdroje uvádějí, že v období mezi šestým a patnáctým stoletím existovaly velké rozdíly mezi kontinentální Evropou a Anglií, z nichž některé odrážely dostupnost žen a mužů na manželském trhu, infanticidu (vraždění novorozeňat) a otázky primogenitury.¹¹ **Burgundské právo** ve 4. století například vyžadovalo zaplacení devítinásobku *Wergild* oběti znásilnění. **Na britských ostrovech** se znásilnění trestalo krví. V anglosaské Anglii sedmého a osmého století se tresty za znásilnění lišily podle společenského statusu oběti. Svobodné ženě se dostalo náležité kompenzace. Pokud se muž dopustil osahávání jejích ňader, zaplatil pět šilinků. V případě znásilnění zaplatil 60 šilinků. Pokud obětí byla otrokyně, potom násilník zaplatil stejnou pokutu, ale králi, přičemž vlastník takové otrokyně dostal dalších pět šilinků. Pokud se znásilnění dopustil otrok, mohl být vykastrován. Pokud byla obětí jeptiška, pokuta se zdvojnásobila. Kmeny Britů považovaly do 11. století znásilnění za jeden ze zločinů proti rodu a kmeni, přičemž odpovědnost za dosažení spravedlnosti byla v rukou rodiny (což platilo i pro starší premoderní společnosti).

Podle **raného anglického práva** byla pokuta za znásilnění ženy, která patřila králi (ale nebyla jeho manželkou) 50 šilinků, ale pokud šlo o otrokyni, pokuta byla poloviční. Pokud došlo ke znásilnění služebné aristokrata, zaplatil násilník 12 šilinků, pokud šlo o služebnou z neurozené rodiny, tak pět šilinků. Pokud otrok znásilnil služebnou z neurozené rodiny, byl kastrován. V případě, že znásilnil ženu z vyšší třídy, čekal ho trest nejvyšší.

Král ani biskupové nemohli technicky ženu znásilnit. Jedno jediné slovo, které bylo v jejich prospěch uvedeno, stačilo k jejich očistění. Pokud byl ze znásilnění obviněn kněz, bylo mu umožněno přísahat v kněžském oděvu před oltářem, že takové obvinění je nepravdivé, a byl by očistěn.¹²

V rané feudální společnosti se znásilnění stalo formou sociálního povýšení, neboť únos a soulož s dědičkou – at již s jejím nebo bez jejího souhlasu – znamenalo konsumaci sňatku a manžel tímto způsobem získal kontrolu nad majetkem takto získané manželky.¹³ Tento chaotický přenos vlastnických práv byl pro rodící se feudální společnost založenou na společenském statusu, který definovalo vlastnictví půdy, velice problematický, a proto rané anglické právo omezilo výhody, které muž mohl tímto způsobem získat. Například ustanovení Jindřicha II. upíralo násilníkovi kontrolu nad ženiným majetkem, ale neanulovalo samo manželství. Pár tak byl nucen setrvat v nerozdělitelném manželském svazku bez toho, že by manžel získal kontrolu nad majetkem.¹⁴

Zajímavé je v této souvislosti si uvědomit, že raná feudální společnost byla společností **dvornosti a rytířského chování**, kterou si dnes spojujeme s respektem a úctou k ženám. V tomto jako i v ostatních případech velice záleželo na tom, ke které třídě žena patřila. Pokud šlo o ženy chudé, rytířské chování se jich netýkalo. Například autor *The Art of Courtly Love* Andreas Capellanus napsal, že pokud rytíř či aristokrat zatouží po venkovské ženě, měl by ji na místě znásilnit a neměl by na ni marnit dvornost a jemnou taktiku přesvědčování. Podobné třídní předsudky existovaly v celé Evropě; násilníci z řad aristokracie většinou pouze dostaly za trest zaplatit pokutu a ty byly mnohem nižší, pokud se znásilnění dopustili na ženě z nižší třídy.¹⁵

Z výše uvedeného musí být zřejmé, jak velice problematická je aplikace novodobého termínu „znásilnění“ na akty sexuálního násilí v premoderní době. Přestože v již zmiňovaných společnostech existovaly termíny pro akt znásilnění, žádný z nich neodpovídá sémantickému poli moderního chápání „znásilnění“. Hlavním problémem v premoderní době je zejména fakt, že **naše definice se opírá o nesouhlas na straně ženy se sexuálním aktem a její obranou proti němu, zatímco otázka možnosti a práva žen udílet souhlas se v době premoderní neobjevovala a šlo spíše o otázku rodinné a rodové cti a o majetek.**

REDEFINICE ZNÁSILNĚNÍ V ANGLII V OBDOBÍ FEUDALISMU

Ke zlomu došlo v pozdějším anglickém zvykovém právu, kde se znásilnění definovalo jako nezákonná pohlavní znalost ženy starší deseti let ze strany muže, který není jejím manželem, za použití síly a proti její vůli nebo bez jejího vědomého svolení nebo tam, kde toto svolení bylo vynuceno silnou nebo strachem z okamžitého ublížení na zdraví.¹⁶ Z této definice vyplývá, že došlo k zásadní přeměně v chápání znásilnění. Podle tohoto ustanovení znásilnění zahrnovalo tři aspekty: **použití síly, nesouhlas a pohlavní styk**. Na počátku 16. století došlo ke konsolidaci anglického práva Sirem Matthewem Halem, jenž je i autorem tradovaného „**varovného pravidla**“, totiž že:

Musíme pamatovat na to, že je velice snadné vznést obvinění ze znásilnění a velice obtížné je dokázat, a ještě těžší je se proti němu bránit v případě nařknutí z něj, i když není nikdy úplně nevině.¹⁷

Toto nespravedlivé obvinění přežívá dodnes. Tato definice znásilnění z trestného činu proti společenské skupině, rodině a majetku na sexuální násilí poměřované mírou použité síly, nesouhlasem a souložím zaměřil důraz ještě více na ženu a ne na společnost či pachatele. Pokud v některých případech v době dřívější stačilo ženino slovo a povaha tohoto činu stačila k trestu (v závislosti na pozici její rodiny), nyní se znásilnění stalo testem ženiny integrity a schopnosti obhájit svoji čest. Předpoklad byl ten, že žena musí svoji čest chránit i pokud by tím riskovala vlastní smrt.

Na ustavení tohoto moderního chápání znásilnění mělo vliv několik institucí – **církev, feudální ekonomika a vznikající národní státy**. Status člověka ve společnosti byla definována jeho vztahem k půdě. Pokud osoba vlastnila půdu, požívala výhod. Pokud držela půdu vlastněnou jiným, šlo o poddaného s jistou dávkou jistoty. Pokud člověk neměl žádný vztah k půdě

a nebyl členem církve, nacházel se mimo rámec feudálního sociálního žebříčku a byl odkázán na vlastní vynalézavost a dovednosti. Pokud se člověk nacházel mimo tento feudální rámec, ale byl užitečný buď církvi nebo feudální aristokracii, jako např. obchodníci, úředníci a právníci, jejich živobytí bylo víceméně zajištěno. V tomto uspořádání bylo nutné zajistit organizované přenos vlastnických práv k půdě na základě určitých zvykových a právních institucí: 1) manželství, 2) dědictví a 3) komplexních a různorodých práv, která měla manželky nad svým a manželovým majetkem a 4) práva manželů na majetek svých manželek.

Přibližně v polovině 12. století začaly soudy Jindřicha II. uznávat církevní definici manželství, která byla postavena na **souhlasu obou stran**. Ta stála v protikladu k definici, která byla založena na pohlavním styku. Tím, že státní soudy začaly uznávat konsensuální chápání sňatku propagované církví, se „krádež nevěsty“ stala nepřijatelnou a neprávní formou sňatku.

Od dob Viléma Dobyvatele se znásilnění pomalu začínalo vnímat jako vážný zločin proti ženě osobě a pouze ona, a ne její rodina, mohla iniciovat žalobu („podat stížnost“). Mohla také vznést nárok na bot (občanskou pokutu). V roce 1285 druhá westminsterské ustanovení zásadně změnilo anglické trestní právo, neboť definovalo **znásilnění jako trestný čin, nad nímž měl úplnou autoritu stát**. Po roce 1285 tedy stát mohla iniciovat vyšetřování a zajistit vydání rozsudku nad „životem a osobou“ za jakékoli znásilnění i v případech, kdy oběť formální stížnost nepodalala.¹⁸

Tuto změnu je nutno vnímat v kontextu vznikajícího státního trestního práva. Od konce 12. století bylo znásilnění trestným činem, za nějž osoba nesla zodpovědnost u Královského soudu. Znásilnění se tedy změnilo z občanského činu, který mezi sebou řešili rodiny či jejich muži. Ustavení znásilnění spolu s jinými trestnými činy jako státního trestného činu odráží zájem krále na centralizaci moci. Konsolidace politické autority v Anglii Jindřicha II. (1154 – 1189) znamenalo počátek přechodu anglického trestního práva **z centralizace v rodině na státní centralizaci**, kdy se určité újmy staly veřejnou záležitostí, přičemž trest byl v rukou státu.

Konsolidace politické moci tedy přinesla základní zlom v tom smyslu, že si **stát přivlastnil status právní oběti a tím získal naprostou autoritu konat proti pachatelům**. A přestože je nutné tento přesun vnímat jako historickou centralizaci moc, nezamýšlenými následky byla právní uniformita v rámci státu a právo jedinců přednést stížnost před královský soud. Definici jednotlivých trestných činů jako trestných činů proti státu není tedy možné, v tomto případě, chápat jako snahu o zajištění práv obětí znásilnění, ale jako historický přesun právních pravomocí z rodiny a rodinných klanů na stát. Smrt a peněžité pokuty zůstaly nejčastějšími formami trestu, přičemž trest smrti platil zejména pro znásilnění dítěte.

USA: ZNÁSILNĚNÍ A RASA

Po tomto historickém exkurzu a nastínění přechodu od definice znásilnění jako škody na majetku k trestnému činu na osobě bych se ráda věnovala otázce znásilnění z hlediska rasy. Zaměřím se zejména na příklad Spojených států a situace černošského obyvatelstva. Otrokářský systém ve Spojených státech byl zjevně založen na exploataci afroamerického obyvatelstva a rasové stereotypy byly často definovány v protikladu k bělošskému obyvatelstvu. Jedním z těchto předpokladů bylo to, že **černoši a černošky byly považovány za sexuální zvířata, neukojitelné nádochy sexuální touhy**. Podle této definice tedy nebylo možné považovat jakýkoli sexuální styk otroků a otrokyň za nekonsensuální. Toto ospravedlnění umožňovalo **masové znásilňování černošských žen za účelem plazení další pracovní síly a majetku**. Znásilňování černošských žen nebylo pouze výrazem bělošské nenávisti během otroctví. V průběhu Občanské války, kdy severské armády „osvobozovaly“ jih, docházelo k hromadnému znásilňování černošských žen.¹⁹

Po zrušení otroctví znásilnění fungovalo jako politika teroru páchaná lynčujícími davy stejně jako např. Ku-Klux-Klanem a byla zaměřena proti černošským komunitám a jejich snaze zajistit si nově získaná práva. Navíc byly černošské ženy vystaveny i sexuálnímu teroru bílých pánů v rodinách, kde pracovaly jako služebné.

Naprosto jinou problematikou bylo **obvinění černochoů ze znásilnění bílých žen**. Strach z míšení ras a rasová nenávisť vedl k ustavení zákonů, které předepisovaly trest smrti za znásilnění pro Afroameričany. Soudy byly často nuceny vydávat nejvyšší tresty na základě požadavků bělošského davu („**legální lynčování**“).²⁰ Příkladem tohoto chování je případ známý jako „the Scottsboro case“, který se odehrál letech 1931 až 1950. Dvě ženy – předtím nařčené z prostituce s černochoy – oznámily, že byly znásilněny černochoy. Osm mladých černochoů bylo odsouzeno za znásilnění „dvou bezbranných bílých dívek“ k trestu smrti, a to i přes nedostatek důkazů a bez možnosti se účinně bránit. Nejvyšší soud státu Alabama potvrdil rozsudky a v jednom případě odmítl žádost o přeložení soudu kvůli výhrůzkám davu s tím, že žádné nebezpečí nehrozí, a to i přes to, že byla povolána Národní garda, která měla zlovaně chránit před lynčem. Nejvyšší soud USA později uznal, že řízení proběhlo v „napjaté a nenávislné atmosféře“ a všichni obžalovaní v tomto procesu byli propuštěni poté, co ve vězení celkem strávili 104 let.²¹

Přestože statistiky ukazují, že většina znásilnění nepřekračuje rasové hranice, předsudky tvrdily, že černoši chtějí znásilňovat bílé ženy a že bílá žena by nikdy nepřistoupila na sexuální vztah s černochem. Tento předsudek běloši na jihu podporovali tím, že si například před činem načernili obličej.²² V některých státech existovaly zákony, které umožňovaly, aby pomařka vzala v potaz rasu obžalovaného a oběti při určování zámeru obětí znásilnit.²³ To se například odráželo i v dokazování „pohlavní čistoty“ ze strany oběti. V případech, že žalovaným byl černocho, byly požadavky na čistotu mnohem umírněnější.²⁴

Tyto předsudky se netýkaly a netýkají pouze černošského obyvatelstva. Stejný princip, na základě kterého nebylo prakticky možné znásilnit černošku, se používaly i proti Hispánkám a původním obyvatelkám Ameriky. S nárůstem počtu imigrantů v USA se začala stejná definice používat pro další národy, jako třeba Irky, Italky, Židovky a další, o nichž se tvrdilo, že mají pokleslou morálku a chtějí svadět mladé Američany. Nelze nevidět spojitost s třídním dělením, neboť tyto ženy byly většinou velice chudé a pracovaly jako posluhovačky či kuchařky. Stejně jako černošky byly tedy vystavovány dalšímu sexuálnímu násilí v domácnostech, kde pracovaly.²⁵
(...)

Marcela Linková

Tato stať je zkrácenou verzí příspěvku předneseného na 1. národní konferenci na téma ZNÁSILNĚNÍ dne 10. prosince 2001 v Praze a publikovaného ve sborníku z této konference publikovaného neziskovou organizací Elektra v roce 2001.

1 Na rozdíl od předchozí právní úpravy nyní pojem znásilnění zahrnuje i jiné formy než pohlavní styk, jako například anální a orální sex, které byly dříve kvalifikovány jako vydírání či pouhé omezení osobní svobody s mnohem nižší sazbou (u vydírání s maximální sazbou 3 roky a u omezení osobní svobody 2 roky).

2 Právo, čtvrtek 5. dubna 2001, „Sexuálním násilníkům se zostří tresty“, str. 1.

3 Zákon č. 144/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb. Trestní zákon, § 241 (1) zní: Kdo násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí donutí jiného k souloži nebo k jinému obdobnému pohlavnímu styku nebo kdo k takovému činu zneužije bezbrannosti jiného, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let.

4 About Rape and Sexual Assault. <http://www.ywcamid.org/rcc/about.htm>. Vstup: 22. 10. 2001. Poslední modifikace: neuváděno.

5 Macnamara, D. „History of Sexual Violence“. In Sexual Assault Interactive Theater: History of Sexual Violence. <http://www.interactivetheatre.org/resc/history.html>. Vstup: 22. října 2001. Poslední modifikace: 18. října 2001.

6 *Ibid.*

7 Deuteronomium 22: 23 – 29.

8 Statér je stará řecká zlatá či stříbrná mince, jejíž hodnota většinou odpovídala dvojnásobku jiné denominace (např. drachmy). Obol je starořecká stříbrná mince rovná jedné šestině drachmy.

9 „The Gortyn Code and Greek Legal Procedure“. <http://www.utexas.edu/courses/law397s/symposium1997.html>. Vstup: 22. října 2001. Poslední modifikace: neuváděno.

10 Harris, E. M. Review Article. In Diotima. http://www.stoa.org/diotima/essays/rape_harris.shtml. Vstup: 22. října 2001. Poslední modifikace: neuváděno.

11 *Ibid.*

12 Výše uvedené příklady byly čerpány z Hansen, M. „Brief History of the Emergence of the Crime of Rape“. <http://www.cj.mnstate.edu/classes/CJ309/documents/raplaw.html>. Vstup: 22. října 2001. Poslední modifikace: 24. března 2001.

13 *Ibid.*

14 *Ibid.*

15 Macnamara, D. „History of Sexual Violence“. In Sexual Assault Interactive Theater: History of Sexual Violence. <http://www.interactivetheatre.org/resc/history.html>. Vstup: 22. října 2001. Poslední modifikace: 18. října 2001.

- 16 *Ibid.*
17 *Ibid.* „It must be remembered that [rape] is an accusation easily to be made and hard to be proved, and harder to be defended by the party accused, tho never so innocent“.
18 Hansen, M. <http://wwwwcj.mnstate.edu/classes/CJ400/Monograph/Oldlaw21.html>.
19 Wriggins, Jennifer. „Rape, Racism, and the Law“. In Harvard Women's Law Journal, str.120.
20 *Ibid.*, str.109.
21 *Ibid.*, str.110 – 111.
22 *Ibid.*, str. 108, pozn. 34.
23 *Ibid.*
24 Otázka dokazování „čistoty“ poukazuje na komplexnost problému znásilnění vzhledem k dalším proměnným, jakými jsou právě třída a rasa. O tomto níže.
25 Sapiro, Virginia. *Women in American Society: An Introduction to Women's Studies*. Mayfield Publishing Company. Mountain View, CA, Londýn a Toronto. 1994.

JAK DÁL V PRÁVNÍ ÚPRAVĚ DOMÁČÍHO NÁSILÍ?

I.

Násilím obecně rozumíme zlé nakládání, tělesné útoky, pohrůžky obdobným násilím nebo jednáním, které působí újmu na fyzickém, sexuálním nebo psychickém zdraví. Jde o agresi jedné osoby proti osobě druhé (nebo jejich většinu počtu), jejímž cílem je ublížit, poškodit, poranit nebo zabít.

V našem právu není pojem násilí definován. Teorie však rozlišuje násilí absolutní, kdy složka vůle u oběti zcela chybí, vylučuje vlastní jednání oběti. Pro situace domácího násilí (angl. Domestic Violence, dále jen DV) a násilí v rodinách (angl. Inter Family Violence, dále jen IFV) přichází v úvahu spíše násilí kompulsivní, které nemá za cíl vyřadit vůli oběti, ale působí na její psychiku s cílem přinutit ji, aby se podrobila nátlaku, kterému oběť odolává jen s obtížemi, protože je ovlivněna prováděným násilím, např. bitím nebo bitím dětí, které bude pokračovat, pokud se oběť nepodvolí.

Násilí uvnitř rodin je časté a týká se všech druhů rodinných vztahů (mezi dospělými a jejich dětmi, mezi dětmi, dospělými a prarodiči). Násilí v rodinách poškozuje děti na celý život víc než všechna genetická poškození obecně¹. Oficiální údaje o obětech domácího násilí chybějí, v žádné kriminalistické či justiční statistice není znak pohlaví oběti uveden. Údaje o počtu obětí domácího násilí dovozujeme z evidence specializovaných občanských nebo neziskových pracovišť nebo kriminologických výzkumů². Z jejich poznatků vyplývá, že 90 procent obětí domácího násilí jsou ženy, dále senioři a ojedinelé muži v produktivním věku. V 80 procentech případů takto evidovaného násilí jsou pasivními účastníky násilí nezletilé děti.

Obecně nízká úroveň právního vědomí české společnosti se promítá do tolerance vůči verbálnímu i brachiálnímu násilí – viz např. šikana, mobbing, domácí násilí. Některé formy násilí jsou dokonce považovány za průvodní jev určitého postavení oběti. To platí i o DV a IFV, kde se mnohdy odsuzuje spíše oběť než agresor.

Reakce na trestuhodnost DV a IFV v trestním kodexu, i když trestně-právní sankce má své opodstatnění především z hlediska individuální i generální prevence, stojí na počátku systémových opatření proti DV nebo IFV. Násilné jednání pachatele DV nebo IFV musíme posuzovat v kontextu celého právního řádu, který je zdrojem ochrany subjektivních práv zaručených ústavním pořádkem. Proklamovaná ochrana osobnosti člověka, jeho důstojnosti, práv a svobod se při násilném jednání zahrnovaném pod DV nebo IFV míjí účinkem.

Z hlediska platného práva je DV nebo IFV považováno za záležitost soukromou, která má být vyřešena v rámci rodiny (domácnosti), do které nepřísluší státní moci zasahovat. O tom svědčí ustanovení § 163 platného trestního řádu, kdy tam taxativně uvedené trestné činy tvořící ve své většině množinu trestných činů zahrnovaných pod DV nebo IFV je možno stíhat pouze se souhlasem poškozené/-ho (oběti). Toto ustanovení o výslovném souhlasu oběti (manželky, matky, dospělé dcery, milenky...) s trestním stíháním pachatele (manžela, otce, syna ...) považujeme za porušení práva člověka – ženy na spravedlivý proces.

Ani ustanovení § 163a, odst. 1, písm.d) neřeší problém dispozičního práva oběti domácího násilí. Jak bude oběť dokazovat, že souhlas nedala nebo vzala zpět v tísní, pod pohrůžkami a vydíráním, když tato situace trvá?

Zásadní společenský problém – kolize veřejného a soukromého práva – je přenesen na bedra oběti. Úmysl zákonodárce nadřadit zájmy soukromé, tj. ochranu intimity rodiny nad zájmy veřejné, tj. potrestání pachatele, je cestou k eskalaci násilí.

Právo na spravedlivý proces je zakotveno v českém právním řádu, zejména v čl. 36 LPS v kontextu s ostatními ustanoveními Ústavy a Listiny. Nechybí ani v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, která ve znění protokolu č. 3, 5, 98 včetně Dodatkového protokolu a protokolu č. 2,4,6, a 7 se stala součástí našeho právního řádu.

Trestné činy, které lze zahrnout pod množinu trestných činů spáchaných v rámci domácího násilí, nacházíme zejména v HI. V, VI, VII a VIII TZ:

Hlava V, Trestné činy hrubě narušující občanské soužití
§ 197a, Vzbuzení důvodné obavy,

Hlava VI, Trestné činy proti rodině a mládeži
§ 215 Týrání,
§ 217 Ohrožování mravní výchovy mládeže,

Hlava VII, Trestné činy proti životu a zdraví
§ 219 Vražda
§ 221 Úmyslné ublížení na zdraví,
§ 222 Úmyslná těžká újma na zdraví,

Hlava VIII, Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti
§ 321 Omezování osobní svobody
§ 235 Vydírání,
§ 237 Útlak,
§ 238 Porušování osobní svobody,
§ 241 Znásilnění.

Lze tedy shrnout, že domácí násilí, tedy násilí v rodině nebo domácnosti, je jakýkoliv protiprávní čin

- a) kterým jedna osoba způsobila jiné osobě tělesné zranění, újmu na zdraví nebo omezila její svobodu,
- b) jedna osoba v rozporu se zákonem utiskuje, vydírá nebo vyhrožuje osobě druhé poškozením života, tělesným zraněním, újmu na zdraví nebo omezováním osobní svobody,
- c) nebo neoprávněně vnikne do domu nebo bytu jiné osoby.

Trestné činy, které lze zahrnout pod domácí násilí, mají následující společné znaky:

- 1 jsou páchany v rodině nebo domácnosti,
- 1 mezi osobami v poměru rodinném nebo obdobném (osoby blízké nebo osoby, které jsou považovány za osoby blízké),
- 1 vyznačují se dlouhodobostí a splňují znaky pokračování v trestné činnosti:
  - a) naplňují stejnou skutkovou podstatu
  - b) jsou vedeny jednotným záměrem utiskovat, vydírat, ohrožovat, omezovat, ublížovat, znásilňovat oběť, nutit ji, aby něco konala nebo opomíjela s cílem ponižovat její lidskou důstojnost,
  - c) jsou spojovány stejným nebo obdobným způsobem provedení
  - d) vyznačují se blízkou časovou souvislostí
- 1 jejich páchaní se vyznačuje vysokou latencí, zejména u trestných činů útisku, vyhrožování, vydírání, omezování osobní svobody nebo neurvalé vynucování sexuálních aktivit,
- 1 fyzické stopy bití nebo psychické útrapy nedosahují při jednotlivých útocích skutkové podstaty trestného činu ublížení na zdraví nebo znásilnění,
- 1 pokud jsou tato jednání uskutečňována v přítomnosti nezletilých dětí, naplňují skutkovou podstatu trestných činů týrání (psychické) svěřené osoby a ohrožování mravní výchovy mládeže,
- 1 vza vyjmenované trestné činy, vyjma trestného činu znásilnění a těžké újmy na zdraví, nepřesahuje horní hranice trestu trest dva roky odnětí svobody, s výjimkou trestných činů § 222 – těžká újma na zdraví, a znásilnění, §241 odst. 2,3,4 je u shora uvedeného výčtu

restných činů nezbytný výslovný souhlas oběti se zahájením trestního stíhání.

II.

Snaha docílit satisfakci obětí, ochranu nezletilých dětí a sankcionování pachatele, stejně jako ochrana potencionální oběti před dalším domácím násilím se v ČR nesetkala s kladnou odezvou³.

První pokus učiněný v lednu 2001 z iniciativy ženských organizací proFem a Rosa narazil na negativní stanovisko ministerstva spravedlnosti, a tím i Rady vlády pro lidská práva. Návrh novely spočíval v doplnění § 215 TZ (Týránění osoby svěřené) o osoby blízké. Toto řešení má svá úskalí, jak v oslabení pozice svěřené oběti (např. riziko „psychiatrizace“ oběti při rozhodování o tom, komu budou svěřeny do péče nezletilé děti), tak oslabení zvýšené ochrany dětí, kterou garantuje Listina práv a svobod. Nedořešeny zůstaly jak návaznosti na trestní řízení, pokud jde o dispoziční právo oběti, tak ustanovení trestního zákona o nepřekážení a neoznámění tohoto trestního činu. To však nevadilo slovenským zákonodárcům, aby tuto novelu, jejíž myšlenka vznikla na školení AdvoCats for Women v roce 2000 poté (kdy ji navrhly slovenské účastnice školení) nepřijali⁴.

V současné době je projednáván v parlamentu ČR parlamentní tisk 1185 (dále jen PT) poslanců Holáně, Krásy a Janečka, který stejným způsobem navrhuje novelu § 215 TZ se všemi výhradami uvedenými shora. Poslanci tedy převzali původní nedokonalou verzi projektu AdvoCats for Women z roku 2000.

Pozměňovací návrh k PT 1185, který zpracovala po delších komparacích a studiích zahraničních úprav opět skupina právníček z projektu AdvoCats for Women, reaguje na námítky ministerstva spravedlnosti z února 2001. Formuluje legislativní vyjádření pojmu domácí násilí v zákoně č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, ve znění pozdějších změn a doplňků, a sice v novém odstavci § 89 (výkladová pravidla) takto:

„Násilným chováním v rodině nebo domácnosti se rozumí jakýkoliv čin nebo opomenutí spáchané v rámci rodiny nebo domácnosti⁵ některým z jejích členů, které působí újmu na fyzickém, psychickém nebo sexuální zdraví jiného člena stejné rodiny (domácnosti) nebo vážně poškozují celistvost nebo rozvoj jeho osobnosti.“

Tato dikce je odůvodňována neexistencí jednak pojmu násilí obecně, a tím i domácího násilí v TZ, jednak chybějícím legislativním vyjádřením trestuhodnosti (zavrženíhodnosti) násilí v rodině nebo domácnosti.

Současně bylo navrženo doplnění TZ v § 34 (Přítěžující okolnosti) o nové písmeno písm. k), které zní takto:

„k) spáchal trestný čin v poměru rodinném nebo obdobném ve smyslu § 89 odst.8.“

V právním vědomí české společnosti chybí přesvědčení, že násilí v rodině nebo domácnosti není věcí soukromou, ale že se jedná o společensky zavrženíhodné jednání, které při eskalaci naplňuje objektivní stránku některého z trestných činů uvedených ve zvláštní části trestního zákona.

V zákoně č. 141/1964 Sb., O trestním řízení soudním (Trestní řád) navrhuje vzhledem k nevyhovující novele (zák.č. 265/2001 Sb.) toto doplnění v § 163a odst. 1 písm. d) :

§ 163a (Souhlas poškozeného)

(1) Souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro některý z trestných činů uvedených v § 163 odst.1 není třeba, pokud
d) z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností, **nebo proto, že oběť a pachatel jsou v poměru rodinném nebo obdobném podle § 89 odst.8 tr.zák.**

Důvodová zpráva k návrhu novely trestního řádu z roku 2001 uvádí, že: „nově navrhovanou úpravou výjimek v § 163a, kdy o trestním činu, kde je jinak podmínkou zahájení a vedení trestního stíhání souhlas poškozeného, lze konat trestní stíhání, i když takový souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět, se reaguje na problémy praxe, které se objevily při dosa-
vadní aplikaci“ (str. 116).

Souvislosti s nejtýpějšími kauzami v případech domácího násilí jsou opomenuty. Ustanovení pod písm. d) citovaného § je bezzubé. Neřeší situaci oběti DV nebo IFV, protože výhrůžky, nátlak, závislost, podřízenost přetrvávají. Kdyby nebylo těchto skutečností, byl by souhlas dán. Jejich dokazování je stejně obtížné jako dání souhlasu s trestním stíháním v každodenním bezprostředním styku s pachatelem/-kou. Oběť dá souhlas s trestním stíháním tehdy,

a) jsou-li útrapy nesnesitelné, následky násilí markantní a je ohroženo psychické zdraví nezletilých dětí,
b) má-li možnost odejít i s nezletilými dětmi do azylového zařízení, k rodičům nebo dospělým dětem.

Pak nastává nejen trestněprávní, ale i rodinně-právní, občanskoprávní a sociální kalvárie, ze které vyvstává např. ženu s nezletilými dětmi předpokládá, že „doprovázející osoba“ má odborné schopnosti, dovednosti a znalosti práce s oběťmi trestných činů.

III.

Domácí násilí je společenský fenomén, který se vymyká současným nabízeným řešením jak právním, tak sociálním. Existující rozdílnost mezi jednotlivými odvětvími pozitivního práva, počínaje ústavním přes trestní, občanské, správní (policie), ale především právo rodinné a zákon o sociálně-právní ochraně dětí znesnadňuje nejen sankcionování pachatele/-ky, ale i sociálně-právní pomoc oběti a jejím nezletilým dětem. Svou prací proto sledujeme odstranění justičních bariér v situacích jak za trvání manželství de iure, tak po jeho rozvodu, a rovněž tak v jiných rodinných vztazích. Proto máme připraven další legislativní návrh, s kterým hodláme vystoupit, a proto ho zatím, vzhledem k čerstvým negativním zkušenostem, nezveřejňujeme.

Legislativní vyjádření zavrženíhodnosti (trestuhodnosti) DV nebo IFV v pozitivním právu chybí, a pokud nedojde v trestním právu hmotném k jeho legislativnímu vyjádření, nelze navrhnout potřebné změny v trestním řízení, zákoně o policii, občanském či rodinném právu nebo v zákoně o sociálně právní ochraně dětí apod.

JUDr. Jiřina Voňková, CSc
Mgr. Marie Lienau

- 1 Koukolík, F., Dřtilová, J. Zlo na každý den. Praha: Galen, 2001, 395 s. Například v USA je každoročně členem rodiny napaden 1 milión žen a 1,4 milióny dětí. Násilné interakce probíhají mezi členy rodin stejného i opačného pohlaví, bez ohledu na věkové skupiny a socioekonomickou úroveň rodiny. Násilí má často povahu vraždy. Přibližně polovina zavražděných amerických žen se stala obětí svého bývalého nebo současného partnera.
- 2 Uvádí se, že pravděpodobnost být napaden/-a, poraněn/-a, či usmrcen/-a v bezpečí domova členy rodiny je třikrát větší než pravděpodobnost napadení na ulici, a že každou osmou českou ženu partner bije. Cit. volně podle: Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 274.
- 3 Např. v Rakousku byl přijat Spolkový zákon o ochraně před násilím v rodině (GeSchG) ze dne 30.12.1966, novela 1999. V SRN: Zákon pro zlepšení občansko-právní ochrany v případech násilných činů a omezení osobní svobody a zároveň i usnadnění přenechání bytu manželů při rozluce (Zákon o ochraně před násilím) ze dne 8.11.2001.
- 4 Zákon č. 140/1961 Sb., Trestný zákon, v platném znění.
- 5 Obč.zákoník č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 115 (Pojem domácnosti) Domácnost tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY – GENDER PERSPEKTIVA*

Poruchy příjmu potravy vypovídají, podobně jako mnoho jiných duševních poruch, o stavu společnosti, jejich hodnotách a životním stylu. Poruchy příjmu potravy (dále PPP) vypovídají především o světě konzumu, působivé mediální manipulaci, křečovitě orientaci na výkon a nekritických aspiracích, které nerespektují přirozené biologické možnosti člověka. Vypovídají ale také o odlišných perspektivách a standardech mužského a ženského světa. Stačí být ženou a riziko vzniku a rozvoje mentální anorexie nebo bulimie je mnohonásobně vyšší.

MUŽSKÝ A ŽENSKÝ SVĚT

Fichter a Daser (1987) odhadují, že muži představují asi 7,5% všech pacientů trpících mentální anorexií. V případě bulimie se poměr mezi

muži a ženami v různých, vzájemně nesourodých studiích pohybuje v rozmezí mezi 5 až 15% (Andersen a kol., 1995). Některými příznaky mentální anorexie trpí až 6% děvčat na konci puberty, mezi mladšími pacienty je však mnohem vyšší zastoupení chlapců, než je později obvyklé (Lask, Bryant-Waugh, 1993). Mezi staršími děvčaty se prevalence mentální anorexie pohybuje kolem 0,5%, chlapci nejsou v některých studiích vůbec zařazeni nebo je procento těch, kteří splňují přísnější kritéria mentální anorexie, velmi malé. Prevalence mentální bulimie u děvčat je podle typu studie a přístupu užitých kritérií uváděna v rozmezí mezi 1,1% až 4,9%, u chlapců nepřesahuje 0,8%. Širší kritéria jinak nespecifikovaných poruch příjmu potravy (EDNOS) splňuje podle některých studií více než šest procent žen ve věku mezi 15 a 30 lety (Krch a kol. 1999).

Uvedeným údajům odpovídají i naše zkušenosti. Podle Statistického úřadu bylo v roce 1996 v České republice hospitalizováno 389 žen a 13 mužů s diagnózou mentální anorexie nebo bulimie. V několika populačních studiích (Krch a kol., 1999), které jsme od roku 1995 realizovali mezi českými středoškoly, se prevalence mentální bulimie u dívek pohybovala v rozmezí 3,4% až 5,7%. Některá kritéria mentální anorexie splňovalo až 1% dotázaných dívek. Mezi chlapci počet jedinců ohrožených některou z PPP nepřesahoval 1%. Výsledky dotazníkového šetření nebyly potvrzeny v interview. Rizikové postoje v Testu jídelních postojů (EAT 26, Garner a Garfinkel, 1982), které mohou být suspektní pro poruchu příjmu potravy, jsme zjistili u 1,4% chlapců a 11,4% dívek z 1 250 studentů náhodně vybraných středních a učňovských škol v Praze a Českých Budějovicích (Krch a kol., 1999).

Relativně nižší výskyt PPP u mužů vedl některé autory k hypotéze, že tito muži mají sklon k homosexualitě nebo že mají jinak narušený sexuální život. Příčinná souvislost mezi mentální anorexií nebo bulimií a homosexualitou však nebyla prokázána. Můžeme jenom předpokládat, že homosexuální muži jsou poruchami příjmu potravy zvýšeně ohroženi, že ve srovnání s ostatními muži jsou méně spokojeni se svým tělem a že se častěji snaží zhubnout. Podle Hsu (1990) jsou muži méně ohroženi poruchami příjmu potravy, protože méně často než ženy drží diety a hladovky ve snaze kontrolovat svoji tělesnou hmotnost. Méně jim vadí tloušťka, protože v pubertě oproti dívkám méně přibývají na tuku a více jim rostou svaly, což vnímají pozitivně. Podle Tanner (1987) „zatímco fyzické dospívání pro chlapce znamená, že se přiblíží maskulinnímu ideálu krásy, který představuje dobře vyvinuté, svalnaté tělo, pro dívku znamená dospívání vývoj směrem od toho, co je v současné době považováno za krásné“. V kontextu současných standardů ženské krásy může představovat rychlý přírůstek tuku spojený s pubertou pro mnoho dívek hrozbu. Muži, kteří se však začnou příliš věnovat svému tělu, zpravidla pocítují podobné problémy jako dívky s narušenými postoji k jídlu. Andersen (1995) referuje o narušených jídelních postojích a chování kulturistů. Sledování mužů drželi různé diety, následované výrazným kolísáním tělesné hmotnosti a více než 80% z nich uvedlo, že se nadměrně zaměstnávají svým jídlem. Oproti jiným sportovcům měli kulturisté nižší sebevědomí, byli méně spokojeni se svým tělem, častěji si přáli zhubnout a měli sklon k bulimii.

Tělesné proporce hrají jinou roli v životě ženy i muže. Například už dvanáctileté dívky jsou úzkostnější ve vztahu ke svému tělu a snadněji se cítí být ohroženy nadváhou. Ženy zajímá více tělesný tuk a krása, zatímco muži svaly a síla. Dospělí muži začínají mluvit o nadváze až tehdy, když mají alespoň o 15% vyšší tělesnou hmotnost než je jejich ideální váha. Ženy se cítí silně a začínají hovořit o nadváze už tehdy, když mají 90% ideální tělesnou hmotnost. Kulturní pohled na muže a jeho ideální představa a role ve společnosti se také tolik nemění jako v případě ženy. V posledních několika letech se však i mužské tělo dostává do středu zájmu médií a stává se předmětem komerce a mediální manipulace. Svůj vzhled ženy hodnotí jako významně důležitější hodnotu než muži, i když současně oproti mužům mají v průměru nižší sebevědomí na základě vzhledu. V současném sociálněkulturním kontextu nízká sebevědomí snadno přejde ve snahu zlepšit svůj vzhled a v držení diet. Když redukční dieta selže, sebevědomí se opět snižuje. Podle řady studií mají dívky, které se snaží zhubnout, nižší sebevědomí než ty, které se o to nepokoušejí.

S rostoucím výskytem poruch příjmu potravy u žen se do jisté míry mění i skladba nemocných a jejich „typické“ charakteristiky, které se

stále více přibližují běžné normě. Dívky s mentální bulimií dnes představují velmi heterogenní skupinu nemocných s rozdílnou premorbidní osobností, s různým vzděláním, kulturním a rodinným zázemím. Relativně malá skupina mužů je specifičtější a může se více odlišovat od běžné normy, podobně jako se odlišovaly mentální anorektičky ve třicátých nebo padesátých letech. Jejich strach z tloušťky je ve srovnání se stejně postiženými ženami často přiměřenější, zatímco jejich reakce a osobnostní charakteristiky se mohou zdát vzdálenější běžné normě. Mezi muži s poruchami příjmu potravy je signifikantně více obézních. Na počátku bulimie u žen je většinou dieta, u mužů přejídání. U mužů se lze častěji než u žen setkat s různou psychiatrickou komorbiditou, jako jsou například problémy s alkoholem, obsedantní rysy, úzkostná nebo depresivní porucha.

ŽENSKÉ TĚLO JAKO VÝZNAMNÝ ETIOLOGICKÝ FAKTOR

Skutečnost, že se poruchy příjmu potravy významně častěji vyskytují u žen, vedlo k řadě spekulací o mechanismu jejich vzniku a nejvýznamnějších rizikových faktorech. Často šlo o závěry založené na náhodné koincidenci manifestace poruchy a některých příznačných charakteristik v životě a vývoji nemocných žen. Jelikož jedním z logických příznaků vyhubnutí je přerušování menstruačního cyklu (pokles zásoby tělesného tuku vede ke snížené produkci ženského hormonu), které je současně významným kritériem anorexie, a protože mnoho děvčat vnímá tělesné změny v průběhu dospívání jako ohrožující, byla i v tomto směru vyslovena řada hypotéz. Mentální anorexie byla interpretována v termínech odmítání ženského těla a sexuality. Chudý sexuální život, ať už u vyhublých žen, nebo mužů však souvisí především s dlouhodobým hladověním, podvýživou a neuspokojivým sociálním životem a ztráta menstruace nemusí být mladou dívkou vnímána jako něco nepříjemného.

Podle Selvini-Palazzoli (1974) je anorektická touha po vyhublosti spojena s odmítnutím ženského vzhledu ve snaze odlišit se od své ovládající matky. V rozporu s podobnými, převážně analytickými teoriemi odmítání ženské role se feministicky orientovaná Boskind-Lodahlová (1976) domnívá, že anorektická snaha zhubnout je naopak přehnaným projevem, jak došáhnutí ženskosti. V rozvoji bulimie pak pokládá za rozhodující sociální závislost bulimiček a ztrátu sociální podpory ze strany muže. Ani tato teorie však nebyla potvrzena. Například Jacobson a Robins (1989) nezjistili žádnou závislost mezi bulimií a sociální závislostí nebo podporou. Garfinkel a Garner (1982) připomínají, že pro některé ženy může být dodržování diety formou obrany před úzkostí, kdy „v chaosu světa mohou alespoň kontrolovat svoje tělo“. Nepotvrдили se ani teorie, které dávaly rozvoj mentální anorexie do souvislosti s hlavním zneužíváním a pohlížely na poruchy příjmu potravy jako na „šrám znásilněného“ těla. Dostupné výsledky klinického výzkumu ukazují, že vážné pohlavní nebo fyzické zneužití v dětství nebo rané adolescenci sice zvyšuje riziko psychické poruchy, nikoli však specificky mentální anorexie ani bulimie.

Ze sociálních a kulturních faktorů je poukazováno zejména na tlaky na dodržování štíhlosti, které jsou v rozporu s biologickou variabilitou a oslabují sebevědomí mladých žen, kterým jsou předkládány nerealistické cíle a dlouhodobě nedostupné vzory. Studie z Hong Kongu, Japonska, izraelských kibuců nebo z Argentiny ukazují na to, že společnost, která se přizpůsobuje západním standardům života a krásy, velmi rychle začne trpět pocitem tloušťky a nespokojeností s mnoha tělesnými partiemi. Módní a v poslední době stále více i potravinářský průmysl, filmy, časopisy a televize rozšiřují názor, že i mírná nadváha je zdraví škodlivá a že štíhlost je nejdůležitějším atributem fyzické přitažlivosti. Zejména ženy jsou přesvědčovány o tom, že nejenom krása, ale i jejich zdraví, osobní štěstí a vlastní hodnota závisí na tom, jak jsou vyhublé. Současně je jim zatajováno, že dlouhodobý efekt diet a některých dietních prostředků je stejně zaručený jako výhra na hracím automatu. Hodnota vzhledu je nekriticky zdůrazňována už prepubescentním dívkám, které jsou udržovány v představě, že mohou svoje tělo libovolně formovat.

Dalším sociokulturním faktorem, který je uváděn do souvislosti s rozvojem poruch příjmu potravy, je vyšší tlak na ženy v souvislosti se širší škálou profesionálního uplatnění. Selvini Palazzoli (1974) se domnívá, že ženy si musí udržovat tradiční přitažlivost a současně se rychle

přizpůsobit požadavkům profesionálního úspěchu a výkonu. Změna v nahlížení sociální a kulturní role ženy staví dospívající dívky před dvojnásobnou a často rozporuplnou očekávání a standardy, která si mohou protiřečit, ať už jde o normy fyzické atraktivity, rodinného života nebo sebeprezentace. V tomto rozporuplném kontextu je pak obtížnější vymezení sebe sama, hledání osobní identity a autonomie. Jedním z důsledků této obtížné adaptace může být odmítání nabízené sexuální role nebo některých atributů, které jsou s ní spojeny.

Žádný z uvedených faktorů nepůsobí izolovaně a vznik poruchy příjmu potravy je téměř vždy otázkou konstelace různých vlivů. Podle rozsáhlé studie zkoumající rizikové faktory u poruch příjmu potravy (Fairburn a kol., 1997) dochází k rozvoji poruchy v případech, že je jedinec vystaven rizikovým faktorům pro držení diet a současně i některým dalším vlivům, které jsou nebezpečné z hlediska rozvoje jiných psychických poruch. Pokud jde o diety, poukazují zejména na sklon k obezitě, nevhodné jídelní návyky v rodině a společenský tlak.

NESPOKOJENOST SE SVÝM TĚLEM

Diety, purgativní chování a nepřiměřená touha zhubnout jsou často jen důsledkem nerealistického ocenění tělesného vzhledu a nespokojenosti s vlastní postavou. Killen a kol. (1986), kteří po čtyři roky sledovali skupinu dvanáctiletých dívek, uvádějí nespokojenost s tělesnou hmotností jako nejvýznamnější predikátor poruch příjmu potravy. Už výzkumy z padesátých let (Secord a Jourard, 1953) prokázaly významný vztah mezi spokojeností s vlastní postavou a mírou sebevědomí. Tato souvislost byla výraznější u žen než u mužů. Pozdější práce pak ukazují, že 20 až 70% dívek a mladých žen není spokojeno se svým tělem. Podle mnoha autorů (Garfinkel a Garner, 1982; Ciliska 1990 a další) jsou nespokojenost s tělem a nízké sebevědomí u žen spojeny především s tělesnou hmotností. Mnoho studií (Grogan, 2000) dokládá, že tělesná nespokojenost u žen je v „západním světě“ normativní už od osmi let věku, což má signifikantní dopad na kvalitu života stále většího počtu žen.

Tělesný vzhled se stává dominantní hodnotou a péče o něj prvořadým zájmem zejména pro adolescenty. Nespokojenost s tělem vede k většímu zaobírání se tělesnou hmotností a snaze po její účinnější, často nerealistické nebo nepřiměřené kontrole. Na druhé straně neschopnost subjektivně uspokojivé kontroly tělesné hmotnosti zpětně posiluje tělesnou nespokojenost. Výraznější nespokojenost s vlastním tělem je příznačná také pro muže a ženy, kteří jsou nuceni se nadměrně zabývat svým tělem (kulturistika, některé druhy sportů, balet nebo modeling). Navzájem se potencující negativní sebepojetí a tělesná nespokojenost mohou hrát významnou roli také při rozvoji jiných psychických obtíží než jenom poruch příjmu potravy. V několika našich studiích (Krch, 2000) byl markantní zejména vztah mezi tělesnou spokojeností a kvalitou sociálního života sledovaných žen, které v souladu s rostoucí tělesnou hmotností vnímaly svoje tělo jako významný sociální handicap. Tyto studie rovněž prokázaly, že většina českých žen není spokojena se svým tělem a dietu často zaměňuje za normální stravovací režim.

KULTURNĚ PODMÍNĚNÝ SYNDROM

Mentální anorexie a bulimie jsou považovány za kulturně podmíněný („culture-bound“) syndrom. Podle Ritenbaugh (1982) to znamená, že porucha nemůže být pochopena mimo svůj specifický kulturní kontext. Gordon ve své knize „Anorexia and Bulimia: Anatomy of a Social Epidemic (1990) používá termín „etnické poruchy“. Připomíná, že: 1) PPP se v dané kultuře vyskytují dostatečně často; 2) vyjadřují klíčové konflikty, které se vyskytují v dané kultuře; 3) jsou konečnou a běžnou cestou, jak vyjádřit širokou škálu osobních problémů; 4) jsou vysoce strukturovaným a široce napodobovaným modelem reakce na stres; 5) jejich symptomy jsou přehnanou variantou normálních postojů a chování v dané kultuře a jsou podporovány a šířeny názorovým klimatem, zejména ve sdělovacích prostředcích.

Současný empirický výzkum se shoduje s klinickou praxí v tom, že poruchy příjmu potravy se neustále mění a vyvíjejí. Vzhledem k rozsahu těchto změn je nesporná jejich kulturní a sociální podmíněnost nebo spíše „citlivost“. Významný není jen vliv médií, sociální hodnota těla a vzhledu, zdravotní, sociální a kulturní význam jídla, měnící se životní styl, role a postavení ženy ve společnosti, ale i mnoho dalších, často

nepespecifických sociálních vlivů, jako je zvýšená sociální úzkost, soutěživost, způsob trávení volného času, snížená sebekontrola, úpadek jídelní kultury („McDonaldizace“), vulgarizace některých ekologických a zdravotní poznatků apod. Mnoho vlivů se může uplatňovat prostřednictvím sdělovacích prostředků, školy, rodiny nebo skupiny vrstevníků. Rozdíl v sociálním tlaku na držení diet, který je vyvíjen na muže a na ženy, je nesporný. Například v USA stále jen 10% článků propagujících štíhlost a diety v časopisech pro mládež je určených mužům (Andersen). Jak ale připomíná Kleinman (1988): „V kulturním kontextu, kde hladovění není dobrovolnou volbou, ale nepříjemnou životní zkušeností, a nadváha nepředstavuje estetickou vadu, ani mravní selhání, ztrácejí poruchy příjmu potravy smysl.“

PhDr. František D. Krch
Psychiatrická klinika VFN v Praze

* podpořeno Grantem GA/ČR č. 406/01/0393

Literatura:

- Andersen, R. E.; Barlett, G. D.; Morgan, G. D.; Brownell, K. D.: Weight Loss, Psychological and Nutritional Patterns in Competitive Male Body Builders. *International Journal of Eating Disorders*, 18, 1, 1995, s. 49-57.
- Boskind-Lodahl, M.: Cinderella's step-sisters: A feminist perspective on anorexia nervosa and bulimia. *Journal of Women in Culture and Society*, 2, 1976, s. 342-356.
- Ciliska D.: Beyond Dieting. New York, Brunner/Mazel, 1990.
- Fairburn, C. et al.: Risk Factors for Bulimia Nervosa. *Archives of General Psychiatry*, 54, 1997, s. 509 - 517.
- Fichter, M. M.; Daser, C.: Symptomatology, psychosexual development and gender identity in 42 anorexic males. *Psychological Medicine*, 17, 1987, s. 409-418
- Furnham A. and Greaves N.: Gender and locus of control correlates of body image dissatisfaction. *European Journal of Personality* 1994, 8: s. 829-837.
- Garfinkel P.E., Garner D.M. Anorexia Nervosa: A Multidimensional Perspective. Brunner/Mazel, New York 1982.
- Gordon, R.A.: Anorexia and Bulimia: Anatomy of a Social Epidemic, Basil Blackwell, Cambridge 1990.
- Grogan, S.: Body image: Psychologie nespokojenosti s vlastním tělem. Grada, Praha 2000.
- Hsu, L. K. G.: Eating Disorders. Guilford Press, New York 1990.
- Chapman, R. The great pretender: variations on the new man theme. In: Chapman, R. and Rutherford, J., Male order: unwrapping masculinity. London, Lawrence and Wishart, 1988.
- Jacobson, R.; Robins, C. J.: Social dependency and social support in bulimic and nonbulimic women. *International Journal of Eating Disorders*, 8, 6, 1989, s. 665-670.
- Killen, J. D. et al.: Self-induced vomiting and laxative and diuretic use among teenagers. Precursors of the binge-purge syndrome? *JAMA*, 255, 1986, s. 1447-1449.
- Kleinman, A.: Rethinking Psychiatry: From Cultural Category to Personal Experience. Free Press, New York 1988.
- Krch, F. D. et al.: Poruchy příjmu potravy. Grada, Praha 1999.
- Krch, F. D.: Vztah mezi tělesnou spokojeností a kvalitou života českých adolescentů, *Psychiatrie*, 4, 2000, s. 231-235.
- Lask, B.; Bryant-Waugh, R.: Childhood Onset Anorexia Nervosa and Related Eating Disorders. Lawrence Erlbaum Associated Ltd, East Sussex, Hove 1993.
- Secord, P. F.; Jourard, S. M.: The appraisal of body-cathexis: Body cathexis and the self. *Journal of Consulting Psychology*, 17, 1953, s. 343-347.
- Selvini-Palazzoli, M. P.: Self-Starvation. From the Intrapyschic to the Transpersonal Approach to Anorexia Nervosa. Chaucer, London 1974.
- Ritenbaugh, C.: Obesity as a culture-bound syndrome. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 6, 1982, s. 347-361
- Secord, P.F., Jourard, S.M. The appraisal of body-cathexis: Body cathexis and the self. *Journal of Consulting Psychology* 1953, 17: 343-347.
- Tanner, J. M.: Foetus into Man: Physical Growth from Conception to Maturity. Harvard University Press, Cambridge 1987.

REKLAMA JAKO FORMA SYMBOLICKÉHO NÁSILÍ NA ŽENÁCH

Moderní společnosti odvozují význam médií od potenciálu jejich předpokládané moci. Média jsou stále méně považována za neutrální prostředí, kde by mediální obsahy zůstaly nepoznamenány organizačními a komerčními zájmy mediálních organizací. Médium je prisuzována schopnost ovlivňovat postoje a názory vystavovat scénám, které zobrazují relevantní témata nebo konstruovat a vykládat sociální realitu. Nicméně diskuse o moci symbolických obsahů, které média produkují, se pravidelně zužuje pouze na několik témat, která zdůrazňují škodlivé účinky některých typů obsahů na příjemce. Média by například neměla ohrožovat mravní vývoj dětí a mládeže tím, že je bude vystavovat scénám, které zobrazují sex. Čas od času se také kříží stále populární diskuse o tom, zda násilné obsahy mohou vést jejich konzumenty k napodobování násilného chování. Na okraji těchto úvah zůstává otázka, kterou kritici mediálního chování většinou přehlížejí: totiž, že existují některé druhy obsahů, které zdánlivě

neobsahují ani náznak agrese, a přesto mohou být nezanedbatelným zdrojem symbolického násilí. Patří mezi ně například stereotypy v zobrazování žen v reklamách, včetně důsledků, které z toho vyplývají pro jejich vlastní sebehodnocení a oceňování žen společností obecně.

VYHÁNĚNÍ ČERTA DĚBLEM

Kritické výtky na adresu stereotypní prezentace žen v mediálních obsazích jsou tradičně namířeny proti velmi okleštěné nabídce společenských rolí, v nichž se ženy objevují. Ženské postavy zpravidla figurují v situacích, které jsou spojeny s prostředím domova a rodiny. Jejich místo ve společnosti bývá často vymezeno rolí uklízečky (ženy energicky leští televizní obrazovky, starají se o dokonalou hygienu záchodových mís nebo podstupují různé testy, které mají prokázat jejich orientaci v nabídce pracích prášků a avivážních prostředků) nebo matky-živitelky (nákup doporučeného výrobku a příprava hodnotné stravy se ostatně s rolí služby překrývá).

Nicméně ženské postavy dnes infiltrují i do reklam, jež byly dříve výhradně doménou mužů. Ženy řídí rychlá auta, pokoušejí se přesvědčit spotřebitele, že i ony se podílejí na rozhodování o důležitých obchodních záležitostech nebo že jsou schopné zvládnout i jednodušší technické operace. Zdánlivě to vypadá, jako kdyby reklamní průmysl začal pozvolna ustupovat ze svých historicky zakonzervovaných pozic a snažil se vyjít vstříc volání po pestřejší nabídce společenských rolí, které mohou ženy ve veřejném životě zastávat. Jenže tento „pokrok“ ještě automaticky neznamená, že by reklamní průmysl opustil stereotypní obraz ženy. Došlo pouze k tomu, že místo jednoho stereotypu převzal stereotyp jiný. Zatímco stereotyp matky-sloužky je postupně oslabován (nikoli nahrazován), stereotyp krásy a mládí nabývá na stále větší síle.

KRÁSNÁ NOVÁ TĚLA

Reklama, společně s dalšími odvětvími mediálního průmyslu, které vytvářejí a distribuují obsahy vizuálního charakteru, se dnes pokouší prosadit především jednu verzi ženské identity, identity založené na dokonalém vzhledu. Kvalita ženy nespočívá v jejích intelektuálních schopnostech a dovednostech, jak se nám snaží namluvit reklamy, v nichž se ženy účastní obchodních jednání, ale v její reprezentativní funkci. Žena, která dnes vládne reklamním obrazům, představuje – bez ohledu na své povolání – bezchybně vymodelovaný produkt ideálních parametrů. Ženy, jimž je dovoleno stát se reklamní ikonou, mnohdy připomínají sériově vyráběné klony. Žádná nepřekročí věk třiceti let (kromě reklam na inkontinenční vložky), všechny mají „ideální“ postavy, které zdůrazňuje přiléhavé oblečení (plná ňadra, štíhlé pasy a dlouhé nohy) a odpovídají normám krásy (symetrické tváře, které zachovávají harmonické proporce).

Paradoxní je, že ženy, které jsou reklamou představovány jako ideální bytosti, nemusejí ve skutečnosti bezpodmínečně splňovat všechna normativní kritéria. Reklama disponuje nástroji a technikami, které z nedokonalého těla vytvoří tělo bezchybné. Zatímco televizní reklama je odkázána na mladá těla modelek, kterým od případných nedostatků pomáhá správným nasvícením scény, volbou nejvhodnějšího úhlu kamery a samozřejmě precizním make-upem, tištěná reklama má k dispozici širší paletu technik. Retuše a další drobné úpravy reklamních fotografií doslova budují nová a krásnější těla, která nemají v reálném životě žádný předobraz. Modelky s přibližně odpovídajícími tělesnými proporcemi slouží pouze jako hrubý materiál k vytvoření dokonalého iluzivního díla, jež se čtenáři nabízí jako skutečné.

S postupným sblíčováním reklamní a ilustrační fotografie, které se dotýká zejména společenských a módních časopisů pro ženy, si podobný princip práce s lidským tělem začíná osvojovat i fotografie ilustrační. Touha vydavatele prodat ženské image, vede ke stírání hranic mezi reklamou a ostatními typy obsahů. U časopisů, jako je například Elle nebo Cosmopolitan, tato hranice v podstatě neexistuje vůbec.

PRO KRÁSU SE MUSÍ TRPĚT

Mladá, štíhlá žena, kypící životem, nevytlačuje z médií pouze ženy jiných věkových kategorií, ale zamlčuje i početní převahu žen, které jednoduše neodpovídají vysněným normám krásy a tělesných parametrů. Ženy s váhou, která odpovídá váze normální zdravé ženy, jsou v důsledku

ekonomických zájmů zadavatelů reklamy, přesvědčovány, že s jejich tělem není něco v pořádku. Jako řešení jejich problému jim reklama nabízí výrobek nebo službu – počínaje obyčejným nízkotučným jogurtem a zeštíhlujícím gelem a konče službami specializovaného salonu nebo fitcentra. Výsledkem těchto marketingových strategií je kompletní redefinice ženského těla. Určité partie těla jsou, bez ohledu na jejich skutečný stav, reklamními texty systematicky označovány jako „problematické“, přirozený proces stárnutí je vnímán jako ženin defekt apod.

Tělo zdravé ženy je automaticky vyhodnoceno jako tělo nemocné, respektive vyžadující léčbu. Žena se může uzdravit, jen pokud bude dodržovat životosprávu předepsanou výrobcem. Někdy je ale nezbytné přistoupit k radikálnější léčbě a svěřit tělo do rukou odborníků – estetických chirurgů. Naomi Wolf ve své knize *Mýtus krásy* tuto absurdní situaci, kdy je stárnoucí tělo ze svého stáří léčeno, popsala přiléhavým přirovnáním „jako kdyby si stárnutí vyžadovalo chemoterapii.“

KDE VZNIKÁ HODNOTA ŽENY?

Kritická reflexe reklamních textů není z mnoha důvodů, mezi něž patří i podvědomé působení reklamy, příliš rozšířeným způsobem čtení. O to snazší odezvu mohou výrobci u svých potenciálních spotřebitelů očekávat. Samozřejmost, se kterou některé, zejména velmi mladé ženy přijímají normy reklamních obrazů, vede někdy k patologickým situacím. Touha vyrovnat se štíhlým tělům modelek přivádí některé ženy k značně pokřivenému pohledu na vlastní tělo, jehož důsledkem jsou psychologicky podmíněné poruchy stravování (anorexie, bulimie).

Přestože je stále vzrůstající počet případů anorexie a bulimie alarmující, jedná se o extrémní případy, které na sebe samy dokážou upozornit. Mnohem nenápadnější, ale o to významnější je dopad tohoto symbolického násilí, které média pomáhají vytvářet a udržovat, na hodnocení a oceňování žen obecně.

Ve vysoce vizuální společnosti, jako jsou společnosti západní, se žena už ve velmi raném věku učí, že fyzický vzhled je jedním z rozhodujících způsobů, jakým si muži vytvářejí názory na ženinu cenu. Není proto divu, že se její pocity z vlastního dobrého vzhledu mísí s pocity jistoty a klidu. Každý úbytek na váze, kterého žena dosáhne, je vnímán jako způsob, jak zredukovat negativní soudy okolí a zároveň dosáhnout ocenění. Pro ženu tak přizpůsobení svého image představuje vlastně způsob kulturního přežití, které je ale velmi vzdáleno jakékoli formě osvobození. Jakmile se totiž žena přiblíží ideálu perfektního těla, získá větší pozornost okolí, která nemusí být ani žádoucí, ani jednoznačně pozitivní (sexuální obtěžování, pohledy mužů na ulici, okořeněné poznámkami o jejich tělesných kvalitách, vnímání ženy jako sexuálního objektu, posuzování jejich schopností pouze na základě dokonalého vzhledu atd.). Žena se dostává do paradoxní situace – čím dokonaleji je přizpůsobena ideálu krásy, tím spíše ji okolí bude vnímat jako hloupou, a tím obtížnější pro ni bude prosadit se jinak než prostřednictvím svého vzhledu. Žena je tak uvězněná v začarovaném kruhu: přizpůsobuje se mužským ideálům, aby přežila, ale neuvědomuje si, že tím dobrovolně přijímá mužskou definici ženské krásy, v níž je žena redukována na objekt mužského pohledu.

Otázkou zůstává, jak se západní reklamní průmysl vyrovná se stárnoucí populací v Evropě. Nabízí se odpověď, že stejně tak jako dosud se tímto problémem jednoduše nebude zabývat vůbec. Reklama buď i nadále zůstane prostorem přístupným jen ideálním ženám, které v reálném životě v podstatě neexistují, nebo stereotypní zobrazování žen médií nebude už aktuální ani problematickou otázkou.

Dana Řeháčková

PERIODICKÝ TISK O DOMÁCÍM NÁSILÍ

Domácí násilí se stalo společensky reflektovaným problémem teprve v okamžiku, když se ho nejrůznějším neziskovým organizacím definitivně podařilo prosadit jako mediálně zajímavé téma. Do té doby se o domácím násilí veřejně nehovořilo. Jedna část veřejnosti neměla tušení o existenci četných případů soustavného ponižování a týrání v partnerských vztazích a rodině, druhá část ho znala ze své osobní zkušenosti, nicméně ne vždy ho vnímala jako problém, který přesahuje jejich

soukromé záležitosti. Média obě skupiny spojila tím, že domácí násilí definovala jako problém. Medializace fenoménu domácího násilí měla dva zásadní výsledky. Na jedné straně v podstatě donutila dosud nedotčenou část veřejnosti zaujmout k domácímu násilí postoj (nebo z ní učinila přinejmenším němeého svědka diskuse, jejíž tlak se začíná projevat i na úrovni legislativních snah o změnu trestního zákona), na druhou stranu pomohla obětem domácího násilí identifikovat svou situaci jako patologickou.

JAK SE Z UDÁLOSTI STANE ZPRÁVA

Médiím jistě nelze upřít zásluhy na tom, že se o domácím násilí začalo otevřeně hovořit. Nicméně bylo by naivní posuzovat tyto zásluhy ve světle nezištné společenské angažovanosti, kterou většina médií deklaruje. Prostor, který například tisk poskytl problému domácího násilí, je nesouměřitelný s prostorem, jaký by byl vymezen jinému tématu na stejné úrovni závažnosti. **Důvodem zájmu médií o problém domácího násilí je především potenciál tématu, který nejen slibuje přitáhnout divákovu pozornost, ale také vyhovuje kritériím výběru zpráv.**

Mediální organizace přirozeně nemohou zprostředkovávat veškeré události, ke kterým v určitém časovém horizontu došlo, ale jsou nuceny si mezi nimi vybírat. Jejich výběr je podřízen standardním postupům, které jsou v mediální teorii označeny termínem **zpravodajské hodnoty**. Přítomnost zpravodajských hodnot v události určuje, zda se z této události stane zpráva. Mezi nejvýznamnější zpravodajské hodnoty se řadí například negativita, personalizace, jednoznačnost, blízkost apod. Ve výsledku to znamená, že čím je například událost negativnější, tím spíše se stane zprávou. Personalizace zase odkazuje ke zkušenosti, že události, které mohou být podány jako důsledky jednání konkrétních identifikovatelných osob, mají větší zpravodajskou hodnotu než abstraktní jevy. Osoby totiž mohou sloužit k identifikaci, a tím usnadňují zpravodajství (fotografie, filmy, rozhovory atd.). Lze tedy oprávněně předpokládat, že například právě projednávaný zákon o finanční arbitráži by se takové pozornosti médií netěšil.

PROČ DOMÁCÍ NÁSILÍ PRODÁVÁ?

Význam zpravodajských hodnot (negativity, personalizace), který jde ruku v ruce s potřebou zprávu náležitě „prodat“, nejlépe ilustrují deníky typu Blesk nebo Super. **Nedostatek autentických záběrů postižených obětí, vede redakce k umělé obrazové dramatizaci.** Blesk ze dne 18. 9. 2001 doplňuje text, který informuje o podobách domácího násilí 2 inscenovanými fotografiemi. Na první se žena brání anonymním mužským rukám a na druhé se muž agresivně zmocňuje ženina těla – brutálně ji svírá nadra. K druhé fotografii je připojen titulek „Mezi domácí násilí patří i sexuální teror“. To, že volba Blesku padla ze všech forem domácího násilí právě na násilí sexuální, není náhoda. Osvědčené pravidlo, že sex nejlépe prodává, si toto periodikum uvědomuje velmi dobře, což ostatně potvrzuje jeho celková koncepce. Domácí násilí je pro tituly tohoto typu jen jednou z cest, jak stimulovat fantazii svých čtenářů. Podobný model obrazové dramatizace zvolil i deník Super (11. 7. 2001), který si k textu rovněž vyrobil fotografii rozhádaného páru.

Tam, kde nezbyvá prostor pro fotografii, se autoři článků spokojí alespoň s dramatickým jazykem. Zavedený termín domácí násilí nahrazují například silně emocionálně zabarveným výrazem „domácí masakr“ (Blesk, 23. 5. 2001).

Uvedené příklady jsou pouze modelovými ukázkami toho, jak je snadné zatraktivnit určité téma – bez ohledu na typ periodika. Obdobným pracovním postupům se totiž nevyhýbají ani tituly, které se anachronicky označují jako seriózní tisk.

Významným způsobem přispěl k medializaci domácího násilí bohatý potenciál personalizace. V denním tisku a v časopisech se v souvislosti s problémem domácího násilí začaly objevovat výpovědi žen, které buď domácímu násilí stále čelí, nebo už podnikly kroky k vyřešení své situace. Výpovědi se objevují jak samostatně, například v rámci dotazů čtenářů a čtenářek, nebo tvoří součást redakčního článku. Ve druhém případě slouží příběhy k demonstraci postupů a metod, jak se s domácím násilím vypořádat.

Publikované životní osudy týraných žen zajišťují novinám na jednu

stranu variabilitu nabídky, na druhou stranu vycházejí vstříc mediální logice. Většina mediálních obsahů, ať už se jedná o zpravodajství či fikci, využívá totiž jako způsob srozumitelné prezentace princip vyprávění. Autentické či smyšlené příběhy obětí domácího násilí už po médiích zpravidla nevyžadují dodatečné hledání, nebo dokonce vytváření kauzálních souvislostí. Příběhy žen mají své hlavní aktéry, kterým nechybí základní psychologické charakteristiky, představují určitý souboj mezi dobrem a zlem a mnohdy jim nechybí ani katarze. V době, kdy se média předhánějí v nabídce skutečných příběhů ze života, jejíž nekřiklavější formou je tzv. reality TV, jsou hotové příběhy zvláště ceněny.

STANDARDIZOVANÉ ZPRAVODAJSTVÍ

Kdyby se ovšem tisk nespolehal na přísun materiálu v podobě příběhů, bylo by až na výjimky velmi těžké odlišit jeden titul od druhého. Všechny noviny totiž přinášely vesměs totožné informace, které čerpaly z tiskových prohlášení zainteresovaných neziskových organizací. Většina článků rovněž obsahuje fakta, která pocházejí z reprezentativního průzkumu, který na téma domácího násilí provedla mezi dospělou populací agentura STEM. Pouze vzácně se v tisku objevovaly rozsáhlejší původní analýzy, zaměřené například na jiné formy domácího násilí, než je násilí mužů na ženách, na které se celá diskuse zúžila (viz například článek o násilí na seniorech „*Mami, tati – braňte se!*“, Mladý svět, 10. 5. 2001). Méně také vycházely články popisující zahraniční zkušenosti s bojem proti domácímu násilí – situaci v USA se pokusil zmapovat článek „*V USA jsou v každém městě speciální policisté a azylové domy*“, který vyšel v Hanáckém a Středomoravském dni 19. 6. 2001.

Tisk přirozeně převzal i standardizovaný jazyk, kterým se o problematice domácího násilí hovořilo a nekonečnou recyklací těchto výrazů pomohl uvést do oběhu některé fráze a klišé („násilí za dveřmi domova“, „násilí za zdi domova“, „vyvracet klaně představy a mýty“ apod.). Někteří novináři dokonce zcela rezignovali na ověřování si informací u zdrojů a přisuzovali veškeré zásluhy v boji proti domácímu násilí vládě. Ve Zlínských novinách a Pražském Slovu (vydavatelství Vltava-Labe-Press) se 22. 11. 2001 objevil článek (ve Zlínských novinách pod názvem *Domácí násilí je v každé desáté rodině* a v Pražském Slovu s titulkem *Špidlovi vadí domácí násilí*), ve kterém se píše: „Novelou trestního zákona a řádu, mediální kampaní a vytvořením center poskytujících pomoc a informace hodlá proti domácímu násilí bojovat ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla a ministr spravedlnosti Jaroslav Bureš.“ Lidé, kteří se v této problematice orientují alespoň laicky, dobře vědí, že vláda podobným snahám celkem úspěšně vzdorovala a rozhodně by se z vlastní iniciativy v této oblasti neangažovala. Teprve systematický nátlak okruhu organizací, které se domácímu násilí věnují dlouhodobě (Bílý kruh bezpečí, proFem, ROSA, Elektra apod.), ji přiměl k reakci.

DOMÁCÍ NÁSILÍ DO ČERNÉ KRONIKY NEPATŘÍ

Tyto neduhy, které vesměs vyplývají z organizačních limitů médií, by se daly celkem snadno přehlédnout už proto, že jen málokdo nakupuje více titulů novin se záměrem porovnat jednotlivé texty. Daleko závažnější je, že média často nejsou schopna vyvodit z těchto informací konkrétní důsledky pro práci s jinými mediálními žánry. **Problematika domácího násilí bývá ve většině případů vnímána odděleně od konkrétních kriminálních činů, kterými domácí násilí nejednou vrcholí.** Identifikace domácího násilí ve zveřejňovaných případech násilné trestné činnosti by tento problém nejen zviditelnila, ale také ukázala četnost výskytu domácího násilí v rodinách. Za příklad může například posloužit zpráva o soudním přelíčení s ženou obžalovanou z vraždy svého manžela, který ji soustavně týral, ponižoval a znásilňoval („Žena se zpovídá z vraždy tyranského manžela“, Právo, 6. 11. 2001). Bohužel, tento požadavek často naráží na chybějící legislativní ošetření případů domácího násilí, které možnost reflexe značně ztěžuje.

Sama média mohou přispět k serióznímu informování o domácím násilí přinejmenším tím, že nebudou záměrně zlehčovat případy domácího násilí. Nemusí například uveřejňovat výroky pochybných soudních psychiatrů, jak se to stalo například ve zprávě, kterou přinesl 11. 5. 2001 Ústecký deník. V článku označeném titulkem „*Muž pobodal*

manželku, neunesl, že ho opouští“ je manželský vztah, založený na dlouhodobějším fyzickém týrání a vyhrožování smrtí označen termínem „typické italské manželství“.

Myslím, že se stěží dočkáme nějakého pozitivního obratu ve způsobu zpravování o násilí na ženách, budeme-li muset i nadále čelit takovým textům, jejichž autoři pravděpodobně nemají ani ukončené střední vzdělání. Zábavný tón, s jakým pan Radek Lukša (nejde-li o fiktivní jméno) popisuje v Blesku 30. 10. 2001 („Angel bavil celou soudní síň“) soudní přelíčení se slabomyslným vrahem, by těžko našel konkurenta. Jestliže je smrt ženy chápána pouze jako záminka k pobavení čtenáře, pak je snad lepší mlčet.

Dana Řeháčková

1 Tento text vznikl na základě analýzy monitoringu periodického tisku za období od května do října 2001.

DOMÁCÍ NÁSILÍ

Toto číslo bulletinu **GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI A VÝZKUM** se zabývá otázkou domácího násilí. Domácí násilí je v současnosti nedílnou součástí života mnoha lidí na celém světě. Již samo slovní spojení domácí násilí je paradoxní. Pod slovem domov si mnoho z nás představí cosi příjemného. Pro mnoho žen a dětí, které jsou především oběťmi domácího násilí, tomu tak není. Až příliš často se na stránkách denního tisku dozvídáme o hrůzných událostech. Otázkou však zůstává, o kolika případech se nikdy nedozvíme, kolik životů skončilo, aniž by si toho kdokoli povšiml. A nebo ne? Domnívám se, že otázka domácího násilí není jen otázkou hledání viníka či oběti, vzdělávání a prevence, ale především osvěty a boje o to, aby si každý z nás uvědomil, že za náš nezáměr může někdo zaplatit zbytečně vysokou cenu.

V neposlední řadě je však otázka domácího násilí důkazem, že veřejný a soukromý život jsou spojené nádoby. Domácí násilí a násilí, především na ženách, obecně však nemusí být pouze otázkou individuální. Na celém světě dochází denně k rituální malformaci ženských pohlavní orgánů stovek mladých dívek a žen, s tichým či veřejným souhlasem zákonodárných orgánů těchto zemí. Tento příklad se může zdát příliš vzdálený, uvedu proto další typ násilí na ženách, kterým je protipotratová legislativa v Evropě (Irsko, Malta, Polsko) bránící ženám v těchto zemích svobodně rozhodovat o svém těle. V dnešním příspěvku o domácích a zahraničních zdrojích informací na internetu se budu zabývat otázkou násilí na ženách.

I nadále používám zavedenou kategorizaci zdrojů – na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do ****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky genderové identity, grafická úprava etc.

Stránky **Ministerstva vnitra ČR** nabízejí na titulní stránce přehlednou navigační mapu s dvanácti základními kategoriemi informací: *dokumenty* – obsahuje mimo jiné odkazy na Sbírku zákonů; informace o extremismu, prevenci kriminality, korupci atd.; *statistiky* – souhrnné informace o počtech žadatelů o azyl, kriminalitě, dopravních nehodách (zde doporučuji čtenářům a čtenářkám především statistiku dopravních nehod, při nichž jsou prokázány viníkem ženy); *pátráme* – mezinárodní a regionální informace o hledaných osobách, vozidlech, věcech atd.; *zpravodajství* – oficiální sdělení, informace o dopravních nehodách, zpravodajství z regionů, pozvánky atd.; *časopisy* – informace o časopisech vydávaných MV ČR (např. Veřejná správa, Kriminalistika, Odborné studie, odkazy na blízká periodika, atd.); *sport* – informace o sportovních aktivitách jednotlivých složek MV ČR; *instituce* – instituce MV ČR; *doprava* – informace o uzavírkách na silnicích, informace o hraničních přechodech atd.; *cestování* – informace pro cizince v ČR, odkaz na informace MZV ČR o cestování občanů ČR do zahraničí atd.; *zaměstnání, inzerce, e-mailly*. Celkově lze říci, že stránky Ministerstva vnitra ČR patří obsahem i úpravou mezi vysoce kvalitní servery. Stránky jsou v českém jazyce, základní informace pak rovněž v anglickém, německém a ruském jazyce.

<http://www.mvcr.cz/mapa.html>

Hodnocení: *****/2

Stránky **Domácí násilí** jsou součástí informačního serveru MV ČR v rámci sekce prevence. Stránky jsou přehledně členěny do následujících kategorií – **CO JE DOMÁCÍ NÁSILÍ, JAK SE ZACHOVAT, KDE HLEDAT POMOC, PODÁNÍ TRESTNÍHO OZNÁMENÍ** (vzor pro podání trestního oznámení), **LEGISLATIVA, PODROBNĚJI K TÉMATU, SEZNAM NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ** (seznam organizací zabývajících se problematikou domácího násilí). Čtenářky a čtenáři mají možnost se seznámit jak s definicí domácího násilí obecně, ale také nalézt účinnou pomoc. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.mvcr.cz/nasili/main.html>

Hodnocení: ****

Na stránkách České mise **Mezinárodní organizace pro migraci** (International migration organization, IMO), zabývající se problematikou migrace, obchodu se ženami, zajišťováním humanitární a lékařské pomoci uprchlíkům, návratovými programy pro migranty v zemi jejich původu. Česká republika je členem IMO od roku 1995 a organizace se v ČR zabývá především projektem asistence českým, slovenským a rumunským žadatelům o azyl v Belgii, Holandsku a Finsku; a projektem prevence obchodu se ženami. Na stránkách tohoto projektu se mohou čtenářky a čtenáři podrobně seznámit s definicí problematiky, platnou legislativou v dané oblasti, cíli projektu a hodnocením kampaně atd. Stránky jsou v českém a anglickém jazyce.

<http://www.iom.cz>

<http://www.iom.cz/proj0.htm>

Hodnocení: ***

Stránky **Žena v tísní** jsou projektem v rámci občanského sdružení **Ekologický právní servis**. Stránky jsou přehledně rozčleněny do následujících kategorií – **KDO JSME A CO DĚLÁME** (informace o projektu, kontaktní adresa, telefon a e-mail), **NÁSILÍ NA ŽENÁCH** (jak se zachovat, pokud jsme obětí či svědky domácího násilí), **DOMÁCÍ NÁSILÍ** (definice pojmu), **ODPOVĚDI NA NEJČASTĚJŠÍ DOTAZY, ZNÁSILNĚNÍ** (definice znásilnění, statistika), **NAPIŠTE NÁM**. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.zenavtisni.cz>

Hodnocení: ****/2

Azylový dům – Nadace Rosa se dlouhodobě zabývá problematikou domácího násilí, provozuje informační a poradenské centrum pro oběti domácího násilí a azylové centrum. Stránky obsahují podrobné informace o nadaci, její činnosti a finančních nákladech na vybavení a provoz azylového domu a kontaktu na výše zmíněné informační centrum. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.feminismus.cz/org/rosa>

Hodnocení: ***

Women on Waves (Ženy na vlnách) je mezinárodní nezisková organizace zabývající se lidskými právy žen. Hlavním cílem organizace je pomoc ženám po celém světě v oblasti reprodukčních práv, především prevence nechtěného těhotenství a nebezpečných umělých přerušování těhotenství. WW vytvořila mobilní jednotku, která může fungovat na lodi (v případě zemí, kde jsou potraty nelegální, loď po nalodění žen odpluje do mezinárodních vod) či být přepravena v nákladním autě (v případě zemí, kde jsou potraty legální, avšak např. z důvodu válečného konfliktu nedostupné, či pro ženy nebezpečné). Stránky jsou přehledně členěny, zajímavé jsou především kategorie **ABORTION LAWS** (interaktivní mapa světa s vyznačením legislativních úprav potratů), **ACTIVITIES** (informace o činnosti organizace), **FACTS**. Stránky jsou v anglickém jazyce a dále v portugalské a holandské.

<http://www.womenonwaves.org>

Hodnocení: ****

Men Stopping Violence – moving towards gender-just world (Muži zastavující násilí – posun k genderově spravedlivému světu) je americká nezisková organizace založena v roce 1982 na základě předpokladu, že muži mohou spolupracovat s hnutím žen-obětí domácího násilí na zastavení násilí mužů vůči ženám. Organizace se na individuální úrovni zabývá prací s jednotlivými viníky domácího násilí a jak na individuální, tak na institucionální úrovni bojuje proti násilí na ženách. Stránky jsou rozčleněny do následujících

kategorií – ABOUT MAN'S VIOLENCE (obecné informace o násilí mužů), ABOUT MSV (informace o organizaci), SERVICES (služby poskytované organizací), LITERATURE (literatura) atd. Stránky jsou v anglickém jazyce. <http://www.menstoppingviolence.org>

Hodnocení: ***1/2

Na závěr bych opět ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a nemůže být úplný. V příštím vydání vás seznámíme s dalšími zajímavými stránkami a odkazy. V případě, že o některých víte a domníváte se, že bychom se jim mohli věnovat v příštím čísle, zašlete prosím adresu stránky na níže uvedenou adresu. Samozřejmě je možné zaslat také případné komentáře, kritiky či návrhy.

Petra Rakušanová
rakusan@soc.cas.cz

příslušným úřadům (policii, soudům apod.) účinné nástroje k ochraně oběti a sankcionování agresora. Dalším zásadním požadavkem ženských neziskových organizací bylo, aby se Česká republika zapojila do programu Evropské unie s názvem Daphne, který podporuje aktivity proti násilí, diskriminaci žen a dětí. Shrnutí výsledků konference je k dispozici na internetových stránkách <http://www.profem.cz>. Úplný audio a videozáznam naleznete na <http://www.feminismus.cz>.

Program 16ti akčních dní proti násilí byl z větší části sestaven z konferencí určených pouze odborníkům. Jednou z nich byla i mezinárodní konference „**Prostituce jako mezinárodní fenomén**“, kterou uspořádaly organizace Lefoe a La Strada ve dnech 6. a 7. prosince.

Pro veřejnost byla určena přednáška s názvem „**Násilí na ženách – česká zkušenost**“, kterou 4. 12. uspořádalo Centrum pro Gender Studies. Zájemcům se zde představily ženské neziskové organizace, jejichž činnost je spojena s bojem proti násilí na ženách: Elektra, La Strada, ProFem, Rosa a Bílý kruh bezpečí. Právě tady se ukázalo, kolik práce ještě budou mít všechny subjekty, které se rozhodly věnovat této problematice.

Česká televize, aby učinila zadost „menšinovému“ divákovi, přinesla zprávu o právě probíhající akci, ale vyznění bylo více než tristní. Zvolila pro to sobotní vydání své hlavní zpravodajské relace. Její televizní předvánoční sobota ale připomínala spíše letní okurkovou sezónu. Ten večer se mohl divák ČT při pečení cukroví dozvědět mezi příspěvkem o regionální mikulášské pouti a reportáží o rekonstrukci bitvy u Slavkova o jakési akci s názvem 16 akčních dní proti domácímu násilí. K této příležitosti si Česká televize vyrobila „pozoruhodný“ obrazový materiál. Amatérsky inscenovaná scénka, v níž muž bije svou ženu, která se po každé ráně poslušně vrací zpátky k jeho napřážené ruce, výtečně splynula s rekonstrukcí bitvy u Slavkova. Muži v uniformách a s bodáky v ruce se nicméně ukázali jako lepší herci. Na ilustrační záběry bylo přilepeno několik záběrů z divadla Ponec, kde herečka Tereza Brodská předčítala příběhy týraných žen. Kdo ví, kdyby vedle ní neseděla Petra Buzková, jestli by se tento záběr ve zprávách vůbec objevil. Celá reportáž byla zakončena dokumentárními záběry zbitých žen, které ČT vylovila ze svého archivu, a které měly zřejmě za účel dodat celému příspěvku punc skutečnosti. Celá akce byla formálně ukončena 10. prosince konferencí na téma **Znásilnění**, která se uskutečnila v prostorách Muzea policie v Praze.

Dana Řeháčková

INFORMACE

16 AKČNÍCH DNÍ PROTI NÁSILÍ NA ŽENÁCH

25. listopad, který byl vyhlášen jako Mezinárodní den boje proti násilí na ženách, zahájil v Čechách akci s názvem „16 akčních dní proti násilí na ženách“, která byla symbolicky ukončena 10. prosince, v Den lidských práv. 25. listopad byl Dnem proti násilí na ženách poprvé vyhlášen v roce 1981 v Bogote jako upomínka na smrt sester Mira-beových, které byly roku 1960 brutálně zavražděny Truillovým režimem v Dominikánské republice.

16 akčních dní proti násilí na ženách je projektem ženských neziskových organizací: **Elektra** – pomoc ženám zneužívaným v dětství; **La Strada** – prevence a pomoc obětem obchodu se ženami; **proFem** – konzultační středisko pro ženské projekty; **ROSA** – pomoc obětem domácího násilí a **Centrum pro Gender Studies** – informační a osvětové středisko o právech žen. Všechny tyto organizace jsou sdruženy v tzv. Koordinačním kruhu proti násilí na ženách, který usiluje o změny v přístupu veřejnosti, ale i vlády k problému násilí na ženách.

Přestože je v poslední době násilí na ženách ztotožňováno především s domácím násilím, smyslem 16ti akčních dní proti násilí na ženách bylo upozornit i na jiné formy násilí, které jsou založeny na genderové nerovnosti – na **obchod se ženami, nucenou prostituci, nucenou práci, znásilňování** apod.

Projekt zahájila mezinárodní konference s názvem „**Domácí násilí – staré problémy, nová řešení?**“, která se uskutečnila 26. listopadu v Poslanecké sněmovně, za účasti českých, rakouských a německých odborníků na problematiku domácího násilí. Konferenci uspořádaly ženské neziskové organizace proFem a Rosa, pod zastřešením místopředsedy vlády a ministra práce a sociálních věcí Vladimíra Špidly a parlamentního podvýboru pro rovné příležitosti žen a mužů. Smyslem konference bylo upozornit na nevyhovující, respektive neexistující právní úpravu domácího násilí v trestním zákoně a trestním řádu ČR a současně hledat koncepční řešení této oblasti, s pomocí zkušeností ze zahraničí. Na konferenci se představily německé a rakouské zkušenosti s bojem proti domácímu násilí – obě země už mají fungující zákony, které poskytují

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE

Příští číslo bulletinu Gender, rovné příležitosti a výzkum se bude věnovat trhu práce, problematice pozice žen na trhu práce a vývojovým tendencím na českém trhu práce (částečně úvahy, smlouvy na dobu určitou atd.) a jejich genderovým implikacím. Budeme také prezentovat výzkumný projekt „Životní strategie v české podnikatelské sféře“. Tato kvalitativní studie strategií mužů a žen podnikatelů a podnikatelek se zaměřuje na otázku harmonizaci práce a rodiny v životě.

GENDER & SOCIOLOGIE SOU AV ČR

adresa: Sociologický ústav AV ČR

Gender & sociologie

Jilská 1, 110 00 Praha 1

telefon: (+420-2) 2222 0924

fax: (+420-2) 2222 0143

E-mail: genderteam@soc.cas.cz

Internet: www.genderonline.cz

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM - bulletin týmu Gender & sociologie vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Čtvrtletník je součástí projektu „Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“ v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (reg. číslo: S7028002). Vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma v nákladu 350 ks. Číslo 1/2002 vyšlo v dubnu 2002. Vydání připravily členky týmu: Marcela Linková a Dana Řeháčková (redaktorky čísla), Marie Čermáková, Hana Hašková, Alena Křížková, Eva Nechvátalová a Radka Radimská. Korespondenci zasílejte prosím na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Gender & sociologie, Jilská 1, Praha 1, 110 00 nebo e-mailem: genderteam@soc.cas.cz.

ISSN 1213-0028